

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

факультет політичних наук

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра історії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувачка кафедри історії

_____ І. С. Міронова

“ ” _____ 2025 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

**ДЕКОМУНІЗАЦІЯ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ
(2013–2024 рр.)**

Керівник: д. і. н., професор

Котляр Юрій Вадимович

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

_____ (посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 634 М

Бріт Олександр Русланович

(П.І.Б.)

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Історія та археологія»

Миколаїв – 2025 рік

“ ” 2025 року

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Котляр Ю.В.		
Розділ 1	Котляр Ю.В.		
Розділ 2	Котляр Ю.В.		
Розділ 3	Котляр Ю.В.		
Висновки	Котляр Ю.В.		

7. Дата видачі завдання 16.06.2025**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН**

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2025	Виконано
2.	Розділ 1. Історіографія, джерельна база, методологія	вересень 2025	Виконано
3.	Розділ 2. Декомунізація в Україні (2013–2021 рр.)	вересень 2025	Виконано
4.	Розділ 3. Декомунізаційні та деколонізаційні процеси в умовах повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.)	жовтень 2025	Виконано
5.	Висновки	жовтень 2025	Виконано
6.	Переддипломна практика	22.09 – 05.10. 2025	Виконано
7.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	жовтень 2025	Виконано
8.	Попередній захист	12.11.2025	Виконано
9.	Рецензія на дипломну роботу	24.11.2025	Виконано
10.	Захист дипломної роботи	17.12.2025	

Студент

(підпис)

Бріт О. Р.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Котляр Ю. В.

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ	10
1.1. Історіографія проблеми	10
1.2. Джерельна база	21
1.3. Методологія та методи дослідження	36
РОЗДІЛ 2. ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ (2013–2021 рр.)	41
РОЗДІЛ 3. ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (2022–2024 рр.)	63
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	95

ВСТУП

Після подій Революції Гідності 2013–2014 років Україна розпочала глибоку трансформацію як у внутрішній політиці, так і в гуманітарній сфері. Важливою складовою цього процесу стали декомунізація та деколонізація, спрямовані на усунення наслідків радянського минулого та впливу імперської Росії. Починаючи з 2015 року, в Україні були ухвалені закони, що забороняють пропаганду комуністичного та нацистського режимів, передбачали перейменування населених пунктів і вулиць, демонтаж радянських пам'ятників і переосмислення історичних подій. Після широкомасштабного вторгнення Росії у 2022 році ці процеси отримали новий поштовх і поширилися на освіту, культуру, музейну сферу та академічні процеси.

Актуальність дослідження. Досліджувана тема є особливо важливою через значні зміни в гуманітарній політиці України після 2013 року. Після десятків років спотворень та ідеологізації історії українське суспільство отримало шанс переосмислити своє минуле на власних національних засадах, відірваних від радянських і імперських впливів. Прийняття законів про декомунізацію у 2015 році стало кроком до усунення радянської спадщини, яка проявлялася не лише у пам'ятниках і топоніміці, а й у глибоко вкорінених колоніальних установках мислення. Початок повномасштабної війни з Росією у 2022 році додав нової динаміки цим процесам: деколонізація стала охоплювати освіту, культуру, музейну політику, літературу та переосмислення історичних подій. Український досвід трансформацій важливий не лише всередині країни, а й у глобальному контексті, оскільки він інтегрує Україну в ширший постколоніальний дискурс. Вивчення декомунізації та деколонізації в Україні дозволяє зрозуміти, як країна переосмислює своє минуле та формує власну ідентичність у світі, що позбувається імперських впливів.

У контексті війни, що триває, спроб Росії відновити імперські наративи та активного пошуку українцями власної ідентичності, дослідження цієї теми набуває особливої актуальності. Воно безпосередньо пов'язане з процесами формування національної єдності, зміцнення громадянського суспільства, збереження культурної самобутності та утвердження історичної самостійності України.

Подальше дослідження процесів декомунізації та деколонізації потребує використання міждисциплінарних підходів, врахування регіональних особливостей та оцінки результативності реалізованих державних заходів. Особливу увагу варто приділити сприйняттю цих процесів суспільством, ролі медіа та громадських ініціатив у формуванні нової культурної моделі, а також їхньому впливу на молодь, систему освіти та наукову спільноту.

Таким чином, дослідження є актуальним через потребу у всебічному та об'єктивному аналізі процесів декомунізації та деколонізації в Україні у період з 2013 по 2024 роки.

Об'єктом дослідження є процеси декомунізації та деколонізації в Україні.

Предметом дослідження є історичний аналіз процесів декомунізації та деколонізації в Україні, їх законодавче, культурне та соціальне втілення, а також вплив на формування національної ідентичності в період з 2013 по 2024 роки.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі, узагальненні та критичному осмисленні доступних джерел і наукових праць для визначення основних характеристик процесів декомунізації та деколонізації в Україні, їхніх етапів, механізмів реалізації та впливу на формування національної ідентичності у період з 2013 по 2024 роки.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язати такі **завдання:**

- проаналізувати стан наукового опрацювання проблематики в українській і зарубіжній історіографії;

- охарактеризувати джерельну базу дослідження, визначити її репрезентативність, повноту та інформаційну цінність;
- обґрунтувати методологічні підходи, що застосовуються при вивченні тематики дослідження;
- розглянути процес декомунізації в Україні У період з 2013 по 2021 роки;
- охарактеризувати декомунізаційні та деколонізаційні процеси в умовах повномасштабного вторгнення (2022–2024 рр.).

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 2013 по 2024 роки, що відповідає етапу активного формування та реалізації політики декомунізації та деколонізації в Україні, починаючи з подій Революції Гідності. В окремих випадках аналіз може виходити за ці рамки – з метою висвітлення передумов досліджуваних процесів, що сформувалися до 2013 року, а також задля врахування новітніх тенденцій і змін, які проявилися після 2024 року.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію незалежної України, з особливою увагою до регіональних особливостей реалізації декомунізаційних та деколонізаційних процесів.

Методологічна основа дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності, системного та всебічного підходу до вивчення історичних явищ, що дозволяє адекватно реконструювати процеси декомунізації та деколонізації та забезпечити наукову достовірність отриманих результатів. У процесі роботи були застосовані як загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, логічного та історичного пізнання), так і спеціальні історичні методи: історико-генетичний, історико-типологічний, історико-порівняльний, ретроспективний, структурно-функціональний, проблемно-хронологічний і конкретно-пошуковий. Використання широкого спектра методів дозволило автору здійснити глибоке й комплексне осмислення теми, виявити її нові аспекти та підходи до інтерпретації сучасних процесів переосмислення історичного минулого України.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані в подальших історичних та культурологічних студіях, у викладанні новітньої історії України, розробці освітніх програм, формуванні політики пам'яті та створенні музейних і просвітницьких проєктів, спрямованих на деколонізацію свідомості.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі процесів декомунізації та деколонізації в Україні у період з 2013 по 2024 роки, що дозволяє вперше розглядати ці явища як взаємопов'язані та послідовні етапи трансформації національної свідомості. Досліджено вплив законодавчих ініціатив, культурних і освітніх реформ, громадських та медійних практик на формування національної ідентичності та суспільної консолідації, що раніше не отримував комплексного міждисциплінарного висвітлення. Крім того, робота сприяє переосмисленню історичної пам'яті України в контексті подолання радянського та імперського впливу, що додає нових підходів до вивчення постколоніальних трансформацій у сучасному українському суспільстві.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження були апробовані на всеукраїнських науково-практичних конференціях:

– *Брім О. Р.* Основні хвилі декомунізації та деколонізації в Україні // «Могилянські читання – 2024» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+: тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Історія України та Європи в контексті збереження європейських цінностей», Миколаїв, 8 листопада 2024 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 68–73.

– *Брім О. Р.* Топонімічна деколонізація як форма боротьби з російською агресією // «Ольвійський форум – 2025» в рамках освітнього проєкту ЄС Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine»: тези доповідей міжнародної наукової конференції «Європейські цінності в Україні: історичний аспект», Миколаїв,

2025 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 19–23.

– *Брім О. Р.* Вплив повномасштабної війни на процеси деколонізації та півдні України // «Могилянські читання – 2025: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: До 30-річчя ЧНУ імені Петра Могили. XXVIII Всеукраїнська щорічна науково-практична конференція: тези доповідей наукової секції «Історія та археологія». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 10–14.

Структура дипломної роботи сформована відповідно до предметно-хронологічного підходу та узгоджується з метою дослідження і поставленими завданнями. Складається зі змісту, вступу, трьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури (101 найменування). Повний обсяг дипломної роботи становить 107 сторінок, обсяг основного тексту – 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА, МЕТОДОЛОГІЯ

1.1. Історіографія проблеми

В історіографії проблеми декомунізації та деколонізації в Україні можна виокремити лише сучасний етап, оскільки мова йде про найновіший період історії, що активно формується після 2013 року. З огляду на це, доцільним є аналіз сучасної української історіографії (від 2013 року до сьогодні) та актуальних підходів, представлених у зарубіжних наукових дослідженнях цього ж періоду.

Сучасна українська історіографія (від 2013 року – до сьогодні).

Після Революції Гідності 2013–2014 років в українській історичній науці активізувалося вивчення декомунізації та деколонізації як складових гуманітарної трансформації держави. У центрі наукової уваги опинилися питання переосмислення радянської спадщини, політики пам'яті, очищення публічного простору від тоталітарних символів і відновлення історичної справедливості. Сучасна українська історіографія прагне осмислити ці процеси в контексті боротьби за ідентичність, незалежність та культурний суверенітет. У дослідженнях переважає міждисциплінарний підхід із залученням напрацювань історії, політології, культурології та постколоніальних студій.

Декомунізація – це складова деколонізаційних процесів, що стосується усунення впливу радянської доби на українське суспільство. За визначенням О. Гриценка, у ширшому розумінні декомунізацію слід сприймати як довготривалий і багатовимірний політичний та культурно-соціальний процес, спрямований на витіснення з публічного простору і колективної свідомості залишків комуністичної ідеології, політики та культури. Таким чином,

декомунізація виступає невід'ємною частиною загальної деколонізації України¹.

У монографії О. Гриценко розглядається сучасний етап декомунізації в Україні, започаткований законами від 9 квітня 2015 року. Автор стисло описує попередні прояви – «ленінопад» 2013–2014 років і демонтаж пам'ятників за часів президентства Ющенка. Новий етап аналізується як державна політика та соціокультурне явище, з акцентом на його регулювання, сприйняття в суспільстві та вплив на формування ідентичності².

15 травня 2015 року Президент України Петро Порошенко підписав низку законів, що отримали назву «декомунізаційні». Свою думку щодо прийнятих чотирьох декомунізаційних законів висувають К. Дронова та Є. Стадний у статті «Декомунізаційні закони: пропозиція правок», опублікованій у травні 2015 року на платформі VoxUkraine. Автори висловлюють занепокоєння щодо деяких положень цих законів, які, на їхню думку, можуть обмежувати свободу слова та академічну свободу, зокрема через криміналізацію заперечення легітимності боротьби за незалежність України у ХХ столітті та пропонують внести зміни до законодавства, щоб забезпечити баланс між необхідністю декомунізації та захистом демократичних свобод. Вони наголошують на важливості відкритого обговорення історичних подій та постатей, а також на необхідності уникнення надмірної ідеологізації історичної політики. Таким чином, стаття закликає до вдосконалення декомунізаційного законодавства з урахуванням принципів правової держави та плюралізму думок³.

У своїй праці «Декомунізація як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі

¹ Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

² Там само.

³ Дронова К., Стадний Є. Декомунізаційні закони: пропозиція правок. VoxUkraine. Травень 2015. URL: <https://voxukraine.org/dekomunizatsiini-zakonypropozytsiia-pravok>

України» Т. Хітрова провела аналіз, як поняття «декомунізація» функціонує в українському медіапросторі як риторичний дискурс, що породжує суперечливі значення. Авторка дослідила, як медіа, політики та громадськість формують і транслиують різні інтерпретації декомунізаційних процесів, зокрема після ухвалення у квітні 2015 року пакету законів, спрямованих на засудження тоталітарних режимів, відкриття архівів та вшанування борців за незалежність України. Т. Хітрова підкреслила, що медійний дискурс навколо декомунізації є поліфонічним: з одного боку, прихильники змін апелюють до європейського досвіду та необхідності очищення публічного простору від радянської символіки; з іншого – критики вказують на ризики цензури, ідеологізації історії та обмеження свободи слова. У статті також розглянуто, як процес декомунізації впливає на формування національної пам'яті та ідентичності, а також як він відображається в медіа через контекстуалізацію, міфологізацію та емоційне забарвлення повідомлень⁴.

У статті М. Рябчука «Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу "декомунізаційних" законів?» аналізується суспільна та політична реакція на пакет законів, ухвалених Верховною Радою України у квітні 2015 року, які стосуються політики національної пам'яті. Ці закони викликали жваві дискусії як серед українських, так і міжнародних експертів, зокрема щодо їхньої нечіткості, суперечливості та відповідності демократичним нормам, особливо свободі думки та слова. Основна увага приділяється двом ключовим аспектам: ставленню до радянського минулого та комуністичної спадщини, а також визнанню та можливому прославленню двох націоналістичних організацій – ОУН та УПА – як «борців за національну незалежність». Автор критично розглядає

⁴ *Хітрова Т.* «Декомунізація» як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі України // *Образ. КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Інститут журналістики.* 2015. Вип. 3 (18). С. 60–67.

аргументи обох сторін, підкреслюючи, що ці дискусії відображають глибші проблеми української політики пам'яті та національної ідентичності⁵.

М. Рябчук також порушує питання про те, чи є ці закони справжнім кроком до деколонізації, чи вони лише зосереджені на символічному розриві з комуністичним минулим, не зачіпаючи глибших структурних залежностей від Росії. Він зазначає, що для повноцінної деколонізації необхідно не лише змінювати символи, але й переосмислювати історичну свідомість та подолати колоніальне мислення, яке досі впливає на українське суспільство⁶.

Сучасний український історик Ю. Котляр є автором низки наукових праць, які охоплюють широке коло питань, пов'язаних із декомунізацією, деколонізацією, історичною пам'яттю та формуванням національної ідентичності, особливо в контексті Півдня України. Зокрема, у своїй статті «Decommunization of Ukraine in the Context of Generation Change» 2017 року, Ю. Котляр аналізує вплив поколіннєвих змін на процеси декомунізації в Україні, підкреслюючи, що молодше покоління, менш обтяжене радянським минулим, активніше підтримує ініціативи з переосмислення історії та національної ідентичності⁷. Автор підкреслює, що процес декомунізації в Україні ускладнюється через існування значної частини населення, яка зберігає радянську ідентичність, що створює ситуацію кризи ідентичності, посиленої регіональними особливостями. На думку Ю. Котляра, для успішного завершення декомунізаційних процесів необхідна або значна трансформація суспільної свідомості, або повна зміна поколінь, що дозволить перетворити радянську ідентичність на українську⁸.

У своїй іншій роботі «Historical Memory and Historical Science: European and Ukrainian Discourses» Ю. Котляр досліджує взаємозв'язок між

⁵ Рябчук М. Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. №2(82).С. 104-117

⁶ Там само.

⁷ Kotlyar Yu. Decommunization of Ukraine in the context of generation change. Danubius, XXXV - Supliment, Galați, 2017. P. 99-108.

⁸ Там само.

історичною наукою та політикою пам'яті, аналізуючи, як війна Росії проти України прискорила процес деколонізації пам'яті та сприяла формуванню нових наративів національної ідентичності⁹.

Спільна ідея тотожності процесів декомунізації та дерусифікації в контексті посттоталітарної трансформації України розглядається у статтях І. Лемка¹⁰ та І. Лосєва¹¹, виданими у різний час, проте з однаковою назвою «Декомунізація = дерусифікація». Автори підкреслюють, що в Україні комунізм і російський імперіалізм історично були тісно пов'язані. Тому боротьба з комуністичним минулим неможлива без одночасного подолання впливу російської культури, мови, топоніміки та символіки. Обидва автори звертають увагу на опір декомунізації та дерусифікації, особливо в південних і східних регіонах, і наголошують на потребі в культурному переозначенні, що базується на українських цінностях і національній історичній пам'яті.

У роботі А. Киридон «Декомунізація в Україні: перерозподіл символічного ресурсу» аналізується сутність, етапи і наслідки декомунізації в українському суспільстві, зокрема через призму трансформації символічного простору. Авторка акцентує увагу на тому, що прийняття законів про декомунізацію стало відповіддю на соціально-політичні виклики та кризи ідентичності, загострену після Революції Гідності. Декомунізація подається як не лише юридичний, а й культурно-комунікативний процес, який охоплює зміну назв, демонтаж пам'ятників, реформу музейних практик, переосмислення місць пам'яті тощо. Важливо, що вона аналізує цей процес не лише з моменту 2015 року, а в ширшому історичному контексті – від 1990-х років. А. Киридон трактує декомунізацію не лише як правовий

⁹ Kotlyar Yu. Historical memory and historical science: european and Ukrainian discourses. European historical studies. 2021. № 18. P. 78-88.

¹⁰ Лемко І. Декомунізація = дерусифікація. Збруч. 2015. 4 травня. URL: <http://zbruc.news/node/35671>

¹¹ Лосєв І. Декомунізація = дерусифікація України // Український тиждень. 2015. 28 листопада. URL: <http://m.tyzhden.ua/Society/152416>

процес, а як широкомасштабний соціокультурний феномен, що охоплює всі рівні суспільного життя – від політики пам'яті до повсякденного простору¹².

У статті П. Покатаєва «Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації» проаналізовано основні етапи впровадження декомунізаційної політики після 2015 року, зокрема в аспектах перейменування топонімів, демонтажу радянської символіки та формування нової політики пам'яті. Автор звертає увагу на складнощі реалізації відповідних законів, включаючи спротив на місцях, політичні суперечності, регіональні відмінності у сприйнятті змін і недостатнє правове забезпечення. У статті також розглянуто перспективи подальшого розвитку декомунізаційних процесів як важливого інструменту утвердження національної ідентичності та демократичного розвитку України¹³.

Серед сучасних істориків, які досліджують процеси декомунізації, дерусифікації та деколонізації в Україні можна виокремити М. Тахтаулову. Вона у своїй статті «Kharkiv Toponymy: Stages of Decommunization» (2017) дослідила процес декомунізації топонімії Харкова, зокрема зміна назв вулиць, районів та інших об'єктів міського простору у 2015-2016 роках у межах реалізації законів про декомунізацію. Авторка проаналізувала історичні етапи перейменувань у Харкові, зокрема кампанії 1894 і 1936 років, коли зміни в топонімії були зумовлені адміністративними та ідеологічними міркуваннями. Особливу увагу було приділено сучасному етапу декомунізації, де виявляються різні підходи місцевої влади та громадськості до перейменувань. Зокрема, зазначається, що міська влада часто обирала нейтральні назви або зберігала існуючі, тоді як громадські активісти

¹² Киридон А. Декомунізація в Україні: перерозподіл символічного ресурсу // Зовнішні справи. 2020. № 7-8. 2020. С. 35-40.

¹³ Покатаєв П. С. Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 2. С. 78-81. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2018/16.pdf

наполягали на поверненні історичних назв або вшануванні діячів української історії¹⁴.

Таким чином, у статті висвітлено складність процесу декомунізації топонімії в Харкові, де перетинаються адміністративні рішення, громадські ініціативи та політичні впливи, що відображає ширший контекст деколонізаційних процесів в Україні.

У статті «Деколонізація суспільства: український поворот» П. Герчанівської проаналізовано процес деколонізації в Україні як комплексне соціокультурне явище. Авторка акцентує увагу на формуванні національної ідентичності в постколоніальному контексті, демонструючи, як багатовікова експансія Росії, радянська ідеологія та асиміляційна політика підірвали українську культурну самобутність. Особливе значення надається ролі історичної пам'яті, травматизму минулого та формуванню нових національних наративів. Авторка пропонує періодизацію процесу деколонізації: від 1991 до 2014 року – етап пошуку стратегії; 2014–2022 – формування тактики і впровадження декомунізаційних законів; з 2022 року – активізація деколонізаційної політики в умовах повномасштабної війни. П. Герчанівська підкреслює, що знищення імперської спадщини, заборона символіки, зміна топонімів і захист культурної спадщини – це не лише правові чи адміністративні кроки, а глибокі культурні зрушення, що мають на меті відновлення і зміцнення української національної свідомості¹⁵.

На думку П. Герчанівської, термін «деколонізація», у загальному розумінні, розглядається як процес здобуття політичної незалежності країною, яка раніше перебувала в колоніальній залежності. В українських реаліях деколонізація означає звільнення від впливу російської імперської політики та подолання нав'язаного наративу «спільної» історії, витоки якого

¹⁴ *Takhtaulova M. Kharkiv Toponymy: Stages of Decommunization // City, History, Culture, Society. 2017. № 2. P. 142–151.*

¹⁵ *Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2024. № 1. С. 32–41.*

пов'язані з Переяславською угодою 1654 року про воєнно-політичний протекторат Московії над Гетьманщиною¹⁶.

У статті Ю. Латиша розглядається процес мнемонічної деколонізації в умовах російсько-української війни як важливий напрям історичної політики та трансформації колективної пам'яті. Автор аналізує переосмислення радянських і російських наративів, що в історіографії розглядається як частина ширшого процесу деколонізаційного переоснащення гуманітарного простору України після 2022 року¹⁷.

Український історик С. Громенко у своєму дослідженні «Декомунізація. Дерадянізація? Деколонізація!» розглядає трансформацію українського публічного простору через призму трьох взаємопов'язаних процесів: декомунізації, дерадянізації та деколонізації. Автор аналізує історичні етапи демонтажу радянської символіки, зокрема повалення пам'ятників Леніну та перейменування топонімів, починаючи з 1990-х років і до періоду після Революції Гідності. С. Громенко підкреслює, що хоча декомунізація досягла значних формальних результатів, вона не завжди супроводжувалася глибоким переосмисленням колоніального минулого. Він наголошує на необхідності переходу до дерадянізації – усунення радянських наративів з освіти, культури та політики, а також до деколонізації – глибокої трансформації суспільної свідомості, звільнення від імперських міфів та формування власної національної ідентичності¹⁸. Таким чином, стаття закликає до комплексного підходу в очищенні українського простору від залишків тоталітарного та колоніального минулого.

У своїй роботі К. Гранатова аналізує десять років процесу декомунізації в Україні – від початкових стихійних акцій знесення пам'ятників Леніну

¹⁶ Там само.

¹⁷ Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Україна Модерна. 30.01.2024. URL: <https://uamoderna.com/war/vypalyujte-v-sobi-vse-rosijske-mnemonichna-dekolonizacziya-pid-chas-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny/>

¹⁸ Громенко С. Декомунізація. Дерадянізація? Деколонізація! // Локальна історія. 11.12.2019. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/dekomunizatsiia-deradianizatsiia-dekolonizatsiia/>

(«ленінопадів») до більш системного підходу держави, зокрема перейменування міст, вулиць і демонтажу радянських символів. Авторка наголошує, що спочатку ініціатива йшла «знизу» — від громади, але згодом була підкріплена законодавчими актами, зокрема законом «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів». Науковиця також розкриває труднощі, які виникали в цьому процесі: опір на місцях, суперечки навколо назв, брак історичної обізнаності. Окрема увага приділяється символічному значенню декомунізації як кроку до формування національної ідентичності та подолання колоніального спадку¹⁹.

Отже, період після 2013 року ознаменувався активним розвитком української історіографії, спрямованої на осмислення процесів декомунізації та деколонізації в контексті національного відродження, зміцнення ідентичності та звільнення від імперської спадщини. У відповідь на виклики Революції Гідності та російсько-української війни, в українській історичній науці зросла увага до переосмислення політики пам'яті, трансформації публічного простору та ідеологічного очищення від тоталітарних символів.

Сучасна українська історіографія характеризується міждисциплінарним підходом, який поєднує історичні, культурологічні, політологічні та медіа-дослідження. Вона охоплює широкий спектр тем — від правового аналізу декомунізаційного законодавства до вивчення суспільної реакції, символічного опору, формування нових топонімічних наративів і трансформації історичної свідомості. Тобто, сучасна українська історіографія є не лише відображенням змін, що відбуваються в державі, а й активним учасником формування нової гуманітарної парадигми, яка має на меті подолання тоталітарної спадщини та утвердження незалежної національної ідентичності.

¹⁹ Гранатова К. Десять років декомунізації в Україні: держава подолала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст // Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

Сучасна зарубіжна історіографія (від 2013 року – до сьогодні).

Вагомий внесок у вивчення процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках зробили й зарубіжні дослідники, які розглядають ці явища у контексті посттоталітарних трансформацій, постколоніальних студій та демократизаційних процесів у Східній Європі.

У монографії Томаша Стриска «Ukraina przed końcem Historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci» 2014 року досліджується політика пам'яті в Україні у порівнянні з досвідом країн, що прагнули вступу до Європейського Союзу, зокрема балтійських держав, Хорватії та Іспанії. Автор аналізує, як ці країни формували національну ідентичність через переосмислення історичного минулого, і порівнює ці процеси з українськими зусиллями у сфері декомунізації та деколонізації. Монографія також охоплює питання транзитивної справедливості в Україні після 1991 року, включаючи люстрацію, реабілітацію жертв репресій та відкриття архівів. Особливу увагу приділено подіям Революції Гідності 2013–2014 років і ролі націоналістичних рухів у формуванні нової історичної політики. Стріск також аналізує вплив російської політики пам'яті на країни Східної та Центральної Європи, підкреслюючи важливість деколонізаційних процесів для утвердження національної ідентичності України²⁰.

Девід Марплса у своїй статті «Ukraine Parliament Legalizes 'Fighters for Ukrainian Independence in the 20th Century'» від 2015 року аналізується ухвалення Верховною Радою України Закону від 9 квітня 2015 року, який визнає учасників визвольного руху XX століття борцями за незалежність. До переліку включено такі організації, як Українська військова організація, Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія та інші. Автор підкреслює, що закон не лише надає їм офіційний статус і певні пільги, а й містить статтю про кримінальну відповідальність за публічне заперечення легітимності цієї боротьби. Марплс зазначає, що закон є

²⁰ Stryjek T. Ukraina przed końcem Historii. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2014. 412 s.

важливим елементом перегляду радянських історичних наративів і повернення національної пам'яті. Він звертає увагу на потенційні ризики обмеження академічної свободи та викликає дискусію щодо балансу між формуванням історичної ідентичності та забезпеченням плюралізму поглядів²¹. Таким чином, документ є частиною ширшої деколонізаційної стратегії, спрямованої на переосмислення минулого та зміцнення українського національного дискурсу.

У іншій роботі («Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons») Девід Марплз аналізує процес реалізації декомунізації в Україні, зокрема практичні труднощі та суспільна реакція. Автор відзначає як позитив – символічне відмежування від радянського минулого, так і негатив – ризики політизації історії та недостатнє врахування регіонального контексту²².

Американський політолог українського походження Олександр Дж. Мотиль у статті «De-communization, Hannah Arendt, and Ukrainian nationalism» аналізує суть і значення процесу декомунізації в Україні в контексті теорії тоталітаризму Ганни Арендт, а також – через призму українського націоналізму. О. Дж. Мотиль виступає проти звинувачень, що декомунізація є проявом радикального націоналізму. Він стверджує, що сучасний український націоналізм здебільшого є ліберальним, орієнтованим на свободу, демократію та гідність. Автор розвінчує західні побоювання щодо декомунізаційних законів, вважаючи їх необґрунтованими або поверховими, і закликає зрозуміти історичний і політичний контекст України.

У праці польського історика Тадеуша Ольшанського «Велика декомунізація. Українська політика історичної пам'яті в умовах війни»

²¹ *Marples D.* Ukraine Parliament Legalizes «Fighters for Ukrainian Independence in the 20th Century». *Current Politics in Ukraine*. 2015, April 9. URL: <https://ukraineanalysis.wordpress.com/2015/04/09/ukraine-parliament-legalizes-fighters-for-ukrainian-independence-in-the-20th-century/>

²² *Marples D.* Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. *New Eastern Europe*, September 16, 2016 URL: <http://neweasterneurope.eu/post-author/david-marples/>

аналізується, як війна з Росією після 2014 року стимулювала активізацію державної політики пам'яті в Україні. Автор розглядає декомунізацію як інструмент національної самоідентифікації та символічного розриву з радянським минулим, особливо в контексті агресії з боку Росії, яка апелює до радянських наративів. Ольшанський підкреслює, що українська держава почала рішуче формувати нову історичну візію, зокрема через перейменування топонімів, демонтаж пам'ятників, утвердження героїчного образу УПА тощо²³.

Таким чином, сучасна зарубіжна історіографія відіграє важливу роль у осмисленні процесів декомунізації та деколонізації в Україні, пропонуючи порівняльний, критичний і аналітичний погляд ззовні. Такі іноземні дослідники, як Томаш Стрик, Девід Марплс, Олександр Дж. Мотиль, Тадеуш Ольшанський та інші, розглядають український досвід у ширшому контексті посттоталітарних і постколоніальних трансформацій, акцентуючи як на позитивному символічному звільненні від радянської спадщини, так і на ризиках політизації історії. Їхні праці збалансовують наукову об'єктивність із розумінням специфіки українських реалій, що робить зарубіжну історіографію цінним джерелом для глибшого аналізу гуманітарних змін, які переживає Україна у контексті війни, національного відродження та боротьби за ідентичність.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013-2024 роках охоплює широкий спектр джерел різного походження, що дозволяють комплексно проаналізувати трансформаційні процеси в гуманітарній, культурній, політичній та правовій сферах.

²³ *Olszański T. A. Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. / Punkt Widzenia, Numer 65. Warszawa: Centre For Eastern Studies, 2017.*

Основними видами джерел є нормативно-правові акти України, зокрема закони, укази, постанови, що заклали підґрунтя для реалізації політики декомунізації та деколонізації. Важливе місце посідають матеріали офіційних державних інституцій (Українського інституту національної пам'яті, Верховної Ради України, Міністерства культури тощо), аналітичні звіти, доповіді, а також публікації у періодичних виданнях. До джерельної бази також належать наративні джерела (мемуари, інтерв'ю, виступи громадських діячів), зображальні матеріали, архівні документи, електронні ресурси, що висвітлюють суспільну реакцію та дискусії довкола зазначених процесів. Така багатовимірна джерельна база дозволяє осмислити декомунізацію та деколонізацію як комплексні історико-культурні явища в умовах посттоталітарного українського суспільства.

Важливою складовою джерельної бази з дослідження декомунізації та деколонізації в Україні є *законодавчі акти*, які відображають офіційну державну політику в цій сфері.

Одним із перших кроків у напрямі впорядкування процесу декомунізації стало ухвалення Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»²⁴. Його основним завданням було відновлення історичної справедливості шляхом створення правового механізму реабілітації осіб, які постраждали від репресій у радянський період, а також забезпечення поновлення їхніх прав і свобод

У цей період було оприлюднено Указ Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні», яким передбачалося демонтаж пам'ятників особам, причетним до організації та реалізації Голодомору й політичних репресій²⁵. З метою реалізації цього указу Міністерство культури і туризму України на той час видало низку

²⁴ Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України № 962-XII від 17.04.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>

²⁵ Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української національної революції 1917–1921 рр. та вшанування пам'яті її учасників: Указ Президента України № 297/2007 від 12.04.2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2972007-5744>

наказів під спільною назвою «Про пам'ятники, взяті на облік відповідно до законодавства Української РСР, що не підлягають внесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України»²⁶.

Процес декомунізації значно активізувався під час Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 році.

Юридичне підґрунтя процесу декомунізації було закладене у 2015 році шляхом ухвалення Верховною Радою України пакета законів, серед яких: «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»²⁷, «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років»²⁸, «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»²⁹, а також «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років»³⁰. Ці закони відображали суспільні настрої та узаконили масштабну трансформацію національної ідентичності. Таким чином, Україна, прагнучи позбутися радянської спадщини, наслідувала досвід країн Балтії та Центрально-Східної Європи після розпаду СРСР.

На підставі Закону «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років», Кабінет Міністрів України затвердив єдиний національний реєстр пам'яток, пов'язаних із подіями цієї війни. До нього увійшли військові кладовища, ділянки на цивільних кладовищах, братські та

²⁶ Про пам'ятники, взяті на облік відповідно до законодавства Української РСР, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Наказ Міністерства культури і туризму України № 614/0/16-08 від 23.05.2008. URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/>

²⁷ Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України № 314-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>

²⁸ Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України № 316-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>

²⁹ Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

³⁰ Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років: Закон України № 315-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

поодинокі могили, пам'ятники, меморіальні знаки, архітектурні й скульптурні об'єкти, що вшановують учасників і жертв війни. При цьому варто підкреслити, що розв'язання цього питання є доволі складним, оскільки значна частина радянських пам'яток була присвячена саме «Великій Вітчизняній війні», її учасникам і воєначальникам³¹.

Згідно із Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону їхньої символіки», ці режими визнано злочинними й несумісними з правами людини. Передбачено кримінальну відповідальність за їх пропаганду та використання символіки, за винятком наукових, мистецьких чи музейних цілей. Закон також передбачив демонтаж пам'ятників діячам радянського режиму та перейменування об'єктів топоніміки, що містили комуністичну символіку³². У 2016 році було ухвалено 10 відповідних постанов, а сам закон після ряду змін визнано конституційним.

Після початку повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року питання деколонізації українського суспільства набуло особливої актуальності. У цьому ж році набув чинності Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста та символіки воєнного вторгнення». Згідно зі статтею 2 цього закону, заборонено використання символів, пов'язаних з російською агресією, зокрема літер «Z», «V» і знаків російських збройних сил, якщо вони розміщені у публічному просторі, рекламі, друкованих матеріалах, на одязі, у ЗМІ, соціальних мережах, а також у творах, створених після 24 лютого 2022 року, за винятком матеріалів, спрямованих на протидію агресії³³.

³¹ Там само.

³² Про засудження комуністичного та націоналсоціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

³³ Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України № 2265-IX від 22.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20>

З метою забезпечення українського культурного й інформаційного простору від впливів російської імперської ідеології було ухвалено Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». Документ передбачає заборону присвоєння назв, що прославляють або популяризують символіку російської імперської політики, держави-агресора та пов'язаних з нею історичних чи культурних об'єктів, подій і осіб. Водночас закон містить перелік винятків, на які не поширюється ця заборона³⁴.

Російсько-українська війна стала поштовхом до глибших змін у культурній сфері, де особливе значення в процесі деколонізації набула культурна спадщина як носій національних традицій, звичаїв і цінностей, що формують ідентичність народу. У зв'язку з цим було внесено зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини»³⁵ згідно з Законом «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України»³⁶. Нові положення спрямовані на правове та організаційне забезпечення збереження культурних цінностей, їхнє використання в сучасному житті, а також захист об'єктів культурної та світової спадщини в умовах воєнної загрози.

Серед *довідкових матеріалів*, використаних у курсовій роботі, можна виділити аналітичні звіти Українського інституту національної пам'яті. У цих документах систематизовано результати реалізації політики декомунізації на національному та регіональному рівнях. Звіти містять статистичні дані про кількість перейменованих вулиць, демонтованих пам'ятників, змінені топоніми та оновлені музейні експозиції, а також аналіз суспільної реакції на ці зміни. Крім того, в аналітичних матеріалах подано

³⁴ Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України № 3005-IX від 21.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

³⁵ Про охорону культурної спадщини: Закон України №1805-III від 08.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

³⁶ Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Закон України № 3097-IX від 03.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#Text>

рекомендації для органів місцевого самоврядування, приклади кращих практик, правові тлумачення положень Закону про засудження тоталітарних режимів, а також історичні пояснення причин необхідності демонтажу або перейменування тих чи інших об'єктів³⁷. Такі звіти є важливим джерелом для розуміння державної стратегії у сфері національної пам'яті, а також служать доказовою базою для оцінки ефективності процесів декомунізації та деколонізації в Україні.

Довідковим джерелом у дослідженні є «Велика українська енциклопедія», у якій містяться узагальнені, науково вивірені визначення ключових понять, зокрема таких як *декомунізація, деколонізація, тоталітаризм, політика пам'яті, національна ідентичність* тощо³⁸. Енциклопедичні статті слугують орієнтиром для термінологічної точності, сприяють кращому розумінню теми та формують концептуальну основу дослідження.

Вагоме значення у дослідженні процесів декомунізації та деколонізації в Україні відіграють *збірники авторських праць*, що містять інтерв'ю, свідчення очевидців, аналітичні матеріали, документальні свідчення та фотодокази, які дають змогу глибше осмислити суспільні трансформації та історичний контекст подій, що відбувалися з 2013 року.

Серед аналітико-методичних матеріалів можна виокремити «Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів», за заг. ред. В. Оніщенко. Даний посібник створений громадською організацією Transparency International Ukraine у 2023 році в межах проєкту, спрямованого на підтримку децентралізації та належного врядування. У ньому подано чіткі рекомендації для місцевих органів влади, громадських активістів і топонімічних комісій щодо очищення публічного простору українських міст від назв, пов'язаних із російською імперською та

³⁷ Аналітичні звіти Українського інституту національної пам'яті за останні 10 років. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. URL <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity>

³⁸ Велика українська енциклопедія. Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». URL: <https://vue.gov.ua>

радянською спадщиною. Документ акцентує увагу на необхідності топонімічної деколонізації як інструменту переосмислення історичної пам'яті, зміцнення української ідентичності та подолання наслідків колоніального минулого. У посібнику подано алгоритми перейменування, юридичні підстави, приклади рішень і наголошено на важливості участі громад у процесах трансформації простору, зокрема шляхом взаємодії з органами влади через електронні платформи прозорості³⁹.

До збірників належить книга «Перелом: Війна Росії проти України у часових просторах минувщини. Діалоги з істориками», яка вийшла у двох книгах під загальною редакцією В. Смоля⁴⁰. У даній збірці оприлюднені інтерв'ю з істориками, у яких осмислюється російсько-українська війна через призму історичної пам'яті, колоніального минулого та національної ідентичності. Однією із важливим для нашого дослідження в рамках даного посібника є стаття О. Бажана «У чому полягає деколонізація в українському публічному просторі в умовах російсько-української війни»⁴¹. Автор розглядає деколонізацію як складову переосмислення українського публічного простору в контексті російсько-української війни та акцентує увагу на необхідності демонтажу імперських наративів і формуванні нової ідентичності через топоніміку, символіку та історичну пам'ять.

Збірник «Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати» є важливим джерелом у межах дослідження теми декомунізації та деколонізації в Україні, оскільки він системно висвітлює механізми реалізації Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-

³⁹ Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів / за заг. ред. В. Оніщенко в межах проєкту «Transparent Cities: електронна платформа взаємодії громадян та місцевої влади для забезпечення підзвітності та належного врядування». Transparency International Ukraine. 2023. 22 с. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/860/1.pdf>

⁴⁰ Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувщини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.

⁴¹ Бажан О. У чому полягає деколонізація в українському публічному просторі в умовах Російсько-української війни? Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувщини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій. К.: НАН України. Ін-т історії України, 2022. С. 109-111.

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Упорядкований фахівцями Українського інституту національної пам'яті, збірник містить конкретні рекомендації, правові норми, історичні пояснення та практичні приклади щодо перейменування об'єктів топоніміки та демонтажу радянської символіки. Цей документ є не лише методичним посібником, а й важливим інструментом державної політики подолання колоніальної спадщини, що безпосередньо стосується процесів формування національної ідентичності та очищення публічного простору від ідеологем радянського та імперського походження⁴².

Одним із ключових компонентів джерельної бази дослідження є *періодика*. Матеріали української та зарубіжної преси фіксують перебіг реальних подій, суспільну реакцію та дискусії, що супроводжували процеси декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках.

У статті Ю. Латиша «Випалюйте в собі все російське! Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни», опублікованій у міжнародному інтелектуальному часописі «Україна Модерна», розглядається процес деколонізації колективної пам'яті українського суспільства в умовах сучасної повномасштабної війни. Автор аналізує, як російська агресія вплинула на переосмислення історичних наративів, символів та культурних кодів, що були нав'язані впродовж століть імперської та радянської політики. Особливу увагу приділено трансформації політики пам'яті після 2022 року, коли деколонізація набула пріоритетного значення в державній і громадській сферах⁴³. Ю. Латиш досліджує, як українське суспільство почало активно

⁴² Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати. Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Упоряд.: С. Бутко, С. Горобець, І. Каретніков, Б. Короленко, М. Майоров (упоряд.). Український інститут національної пам'яті. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2015. 234 с

⁴³ Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни. Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024.

відмовлятися від російських культурних та історичних впливів, зокрема через демонтаж пам'ятників, перейменування топонімів та переосмислення історичних подій. Стаття також висвітлює роль громадських ініціатив, медіа та освітніх програм у формуванні нової національної ідентичності, вільної від колоніального спадку. Тобто, робота Ю. Латиша, розміщена у міжнародному часописі є важливим внеском у розуміння процесів мнемонічної деколонізації в Україні під час сучасного етапу війни⁴⁴.

У статті «Ten Myths About Decommunization in Ukraine», розміщеній в інтернет-виданні *Euromaidan Press* під авторством С. Рябенка, спростовуються найпоширеніші хибні уявлення (міфи), які виникли після ухвалення декомунізаційного законодавства в Україні у 2015 році. Зокрема, автор пояснює, що декомунізація не є заборобою історичних досліджень, а навпаки – відкриває архіви репресивних органів і сприяє глибшому осмисленню минулого; декомунізація не є ревізією історії, а лише засудженням тоталітарних ідеологій і символіки, які суперечать правам людини; закон не прирівнює УПА до нацистських колаборантів, а вшановує борців за незалежність; декомунізація не порушує свободи слова, бо передбачає винятки для наукової, мистецької та освітньої діяльності; перейменування топонімів не знищує ідентичність міст, а сприяє формуванню національної свідомості. Дане джерело є важливим для розуміння міжнародної комунікації та захисту декомунізаційного процесу від маніпуляцій, особливо в англомовному середовищі⁴⁵.

У статті О. Ковалевської «Звільнення простору. Декомунізація як деколонізація візуального простору українських міст» авторка розглядає процес декомунізації як спробу очистити міський простір від символів радянського тоталітаризму, що десятиліттями формували колоніальну ідентичність українців. Ковалевська аналізує, як архітектура, пам'ятники,

⁴⁴ Там само.

⁴⁵ Riabenko S. Ten myths about decommunization in Ukraine. Euromaidan Press. June 18. 2015. URL: <http://euromaidanpress.com/2015/06/18/ten-myths-about-decommunization-in-ukraine/>

назви вулиць та радянська естетика впливали на суспільну свідомість, і стверджує, що зміна візуального ландшафту є важливим кроком до деколонізації мислення та утвердження національної ідентичності. Вона наголошує, що декомунізація не є лише адміністративним актом, а глибоким культурним і символічним процесом, спрямованим на повернення українцям їхнього власного історичного та символічного простору⁴⁶.

У часопис «Критика» розміщена стаття Т. Гундорової «Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза “топографічну деколонізацію”?»⁴⁷, яка аналізує деколонізаційні процеси в українському культурному та інтелектуальному просторі у контексті європейських дискурсів. Авторка підкреслює, що після початку повномасштабної агресії Росії проти України в 2022 році деколонізація перестала бути лише питанням перейменування топонімів чи демонтажу пам’ятників – вона стала глибоким світоглядним зрушенням. Т. Гундорова закликає виходити за межі «топографічної» (поверхневої) деколонізації й формувати власну гуманітарну та культурну політику, здатну опиратися колоніальним наративам. Стаття ставить під сумнів пасивне наслідування європейських моделей і пропонує творити суб’єктну українську інтелектуальну традицію, ґрунтовану на досвіді війни, спротиву та постколоніальної рефлексії⁴⁷.

Значне місце в сучасному дослідженні процесів декомунізації та деколонізації в Україні займають інтерв’ю з політичними діячами, істориками, громадськими активістами, а також аудіо- та відеоматеріали, розміщені у відкритому доступі на платформах на кшталт YouTube. Ці джерела виконують функцію *зображальних свідчень*, що відображають суспільні настрої, інтерпретації подій та особистісні позиції учасників і спостерігачів історичного процесу.

⁴⁶ Ковалевська О. Звільнення простору. Декомунізація як деколонізація візуального простору українських міст // Український тиждень. 2015. 26 листопада. URL: <http://tyzhden.ua/Society/152408>

⁴⁷ Гундорова Т. Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза «топографічну деколонізацію»? // Критика. 2024. № 3-4. С. 32–35.

У сучасному світі вагоме значення у дослідженні проблематики декомунізації та деколонізації в Україні мають інтерв'ю, публічні виступи, відеоблоги на YouTube, дописи в соціальних мережах та інші форми цифрової комунікації. Вони не лише відображають ставлення суспільства до змін, а й формують нові інтерпретації минулого, сприяючи поширенню національного наративу та осмисленню історичної пам'яті в умовах інформаційної війни.

Так, Ю. Котляр у своєму публічному виступі «Декомунізація та деколонізація Миколаєва: проблеми і пошук рішення» розглянув проблеми дерусифікації та деколонізації топоніміки міста Миколаєва, акцентуючи на необхідності переосмислення імперської спадщини в публічному просторі та важливості участі громадськості в цьому процесі. Ю. Котляр акцентує увагу на необхідності переосмислення історичної пам'яті та формування нової національної ідентичності через зміну назв вулиць, демонтаж пам'ятників радянським діячам та впровадження нових символів, які відображають українську історію та культуру. Він також підкреслює важливість участі громади у цих процесах, зазначаючи, що ефективна деколонізація можлива лише за умови активного залучення місцевих жителів до обговорення та прийняття рішень. У своєму виступі Ю. Котляр наголошує на тому, що декомунізація та деколонізація є не лише адміністративними заходами, а й складовими ширшого культурного та освітнього процесу, спрямованого на відновлення історичної справедливості та утвердження української національної ідентичності⁴⁸.

Під час обговорення у квітні 2019 році, в якому брали участь історики та політики України В. В'ятровича, голова Інституту національної пам'яті повідомив про початок процесу деколонізації в Україні як логічного продовження декомунізації. Він пояснив, що деколонізація передбачає позбавлення від імперської спадщини, яку Росія використовує для

⁴⁸ Платформа MY ART (25 травня 2023 рік). Юрій Котляр. Декомунізація та деколонізація Миколаєва: проблеми і пошук рішення. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7Q8nd151TaI&t=2904s>

відновлення свого впливу на Україну. В. В'ятрович також наголосив, що закон про мову, підтримка українського мовлення і незалежної церкви є ключовими кроками у цьому процесі⁴⁹.

Одним із зображальних джерел можна вважати інтерв'ю Уповноваженого із захисту державної мови Тараса Кременя у квітні 2022 року в ефірі «Громадського інтерактивного телебачення». Т. Кремень підкреслив, що в перспективі в Україні не повинно залишитися топонімів, які пов'язані з колоніальним минулим, політикою русифікації чи тоталітарними режимами. На його думку, питання перейменування слід вирішувати, керуючись не політичними уподобаннями, а історичними реаліями та сучасними викликами. Важливу роль у цьому процесі мають відігравати місцеві громади, ініціюючи зміни через роботу топонімічних комісій. Т. Кремень також наголосив на необхідності подолання «мовних покручів», зазначивши, що топонімічна деколонізація є важливою складовою звільнення від імперських впливів. Він закликав органи місцевого самоврядування до рішучих дій, спираючись на позицію громадськості, фахових істориків, краєзнавців та рекомендації Національної комісії зі стандартів державної мови⁵⁰.

Під час пресконференції в Укрінформі 5 листопада 2024 року на тему «Деколонізація в Україні: основні підсумки та проблеми у регіонах», було здійснено аналіз виконання Закону України про засудження російської імперської політики та деколонізацію топонімії. У заході взяли участь народні депутати, історики, активісти й представники громадських ініціатив, які обговорили перебіг деколонізаційних процесів у різних областях України, зокрема ситуацію у Дніпрі, Харкові, Одесі та Полтаві. Було порушено питання спротиву з боку місцевої влади, презентовано перелік із 20

⁴⁹ В'ятрович розповів про запуснену в Україні деколонізацію. Апостроф. 9 квітня 2019 р. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2019-04-09/vyatrovich-rasskazal-pro-zapuschnennuyu-v-ukraine-dekolonizatsiyu/159609>

⁵⁰ Кремень закликав провести в Україні топонімічну деколонізацію: Арбузинки, Южного і Первомайська немає бути. LB.UA. Дорослий погляд на світ. 11.04.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/04/11/513040_kremin_zaklikav_provesti_ukraini.html

пам'ятників, що підлягають демонтажу, та обговорено подальші плани з перейменування населених пунктів і боротьби з радянською спадщиною у публічному просторі⁵¹.

Про наслідки деколонізаційного процесу в Україні співзасновник проєкту «Деколонізація. Україна» та громадський активіст В. Поздняков в інтерв'ю для *Ukrainer* зауважує, що станом на 2025 рік лише близько 5% вулиць на підконтрольній Україні території залишаються з радянськими назвами. Цю ситуацію він пов'язує з недостатньою активністю або зволіканням органів місцевого самоврядування. За його оцінкою, 2025 рік має стати завершальним етапом у перейменуванні топонімів, що містять елементи радянського колоніального минулого⁵².

До числа важливих опублікованих *наративних джерел*, що стосуються теми декомунізації та деколонізації в Україні, належать щоденники, блоги, мемуари, доповіді, особисті записки та спогади окремих авторів, у яких відображено суб'єктивне бачення подій, громадські настрої та інтерпретації змін, що відбувалися упродовж 2013–2024 років.

У своїй доповіді «Проблеми декомунізації меморіального простору України» підготовленій у 2016 році для Національного інституту стратегічних досліджень, О. Литвиненко, аналізує виклики та суперечності, що виникають у процесі трансформації меморіального ландшафту України після ухвалення декомунізаційного законодавства у 2015 році⁵³. Автор розглядає основні аспекти декомунізації, зокрема:

- правові підстави: аналіз законів, спрямованих на засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів, заборону їхньої символіки та відкриття архівів репресивних органів;

⁵¹ Деколонізація в Україні: основні підсумки та проблеми в регіонах. Укрінформ. 05.11.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3922471-dekolonizacia-v-ukraini-osnovni-pidsumki-ta-problemi-u-regionah.html>

⁵² Деколонізація в Україні: з чим зайшли у 2025 рік. *Ukrainer*. Тема: Війна. 28.01.2025. URL: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia-2025/>

⁵³ Литвиненко О. М. Проблеми декомунізації меморіального простору України: доповідь. Серія «Гуманітарний розвиток». № 33. 2016. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-07/dekomunizasia-1065b.pdf>

- проблеми реалізації: висвітлення труднощів у демонтажі пам'ятників, перейменуванні вулиць та інших об'єктів, пов'язаних з радянським минулим, особливо в регіонах зі змішаними історичними наративами;
- суспільне сприйняття: аналіз реакції громадськості на процеси декомунізації, включаючи підтримку, байдужість або опір змінам у публічному просторі;
- рекомендації: пропозиції щодо подальших кроків у сфері декомунізації, зокрема необхідність комплексного підходу, врахування регіональних особливостей та активного залучення громадськості до процесу переосмислення історичної спадщини.

Доповідь О. Литвиненка підкреслює, що успішна декомунізація меморіального простору вимагає не лише юридичних рішень, але й глибокого розуміння історичних контекстів та активного діалогу з суспільством для формування спільного бачення минулого та майбутнього України⁵⁴.

Важливу роль має опублікований у квітні 2015 року на сайті «Критика» *«Відкритий лист науковців та експертів з України стосовно так званого “Антикомуністичного закону”»*, в якому українські інтелектуали висловлюють критичну позицію щодо пакету декомунізаційних законів, ухвалених Верховною Радою. Основна увага приділяється четвертому закону – «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», який, на думку авторів листа, встановлює небезпечні прецеденти втручання держави в історичну пам'ять та свободу наукового дослідження. Автори листа – серед яких чимало відомих істориків, соціологів, філософів та правозахисників – попереджають про можливі обмеження свободи слова, наукової думки та плюралізму інтерпретацій історичних подій. Вони наголошують, що замість «демократичного переосмислення минулого» держава намагається нав'язати єдину офіційну версію історії, що суперечить демократичним стандартам і може нашкодити

⁵⁴ Там само.

міжнародному іміджу України. Лист закликає владу до публічного діалогу, перегляду положень закону та уникнення авторитарних практик у формуванні політики пам'яті⁵⁵.

Наративним джерелом є аналітична брошура «Деколонізація Миколаєва: аналіз нових топонімів у публічному просторі», створена Платформою MY ART за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля у 2024 році, присвячена аналізу практик перейменування вулиць і громадських місць, зокрема у м. Миколаєві в контексті деколонізаційної політики. Автори досліджують, які наративи, постаті та цінності були покладені в основу нової топонімії після усунення радянсько-імперських назв. Особливу увагу приділено участі місцевих громад у формуванні нової ідентичності міського простору та критиці формалізованого підходу до перейменування. Брошура також піднімає питання балансу між локальними героями, національними символами та глобальними тенденціями деколонізації⁵⁶.

Отже, всебічний аналіз джерельної бази, яка стала основою для вивчення процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках дав змогу визначити, що матеріали, залучені до дослідження, охоплюють нормативно-правові акти, аналітичні звіти, періодику, довідники, збірники матеріалів, опубліковані наративні джерела, наукові публікації, посібники та зображальні джерела, що дає змогу комплексно охопити як офіційну державну політику, так і громадські ініціативи та суспільну реакцію.

Ключовим та найбільш інформаційним елементом джерельної бази є законодавча база України, яка зафіксувала державну позицію щодо засудження тоталітарних режимів, реабілітації жертв репресій та очищення

⁵⁵ Відкритий лист науковців та експертів з України стосовно так званого «Антикомуністичного закону» // Критика. Квітень, 2015. URL: <http://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavtsiv-shchodo-tak-zvanoho>

⁵⁶ Проєкт «Деколонізація Миколаєва: аналіз нових топонімів у публічному просторі». Брошура Бьоля, створена Платформою MY ART за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля, Бюро Київ-Україна. 2024. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2025-01/brochure_decolonization_2024.pdf

публічного простору від символів радянського і російського імперського минулого. Офіційні звіти Українського інституту національної пам'яті виступають джерелом фактів, статистики та методичних рекомендацій, демонструючи практичні кроки реалізації цієї політики. Водночас залучення аналітичних посібників, авторських збірників, інтерв'ю, матеріалів засобів масової інформації, академічних і публіцистичних статей дає змогу глибше осмислити суспільні, культурні та ідентифікаційні виміри декомунізації та деколонізації.

Таким чином, зібрана джерельна база дозволяє розглядати декомунізацію та деколонізацію не лише як правовий процес, а як глибоку історико-культурну трансформацію українського суспільства, що охоплює зміну символічного ландшафту, переосмислення колективної пам'яті та формування нової національної ідентичності.

1.3. Методологія та методи дослідження

Методологічну основу дослідження становить сукупність комплексних підходів, методів і принципів, що дозволяють всебічно відтворити хід історичних подій, забезпечити обґрунтованість отриманих результатів та відкрити нові ракурси осмислення проблематики досліджуваної теми.

У процесі дослідження теми декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках було застосовано низку методологічних принципів, які забезпечують всебічне, об'єктивне й науково обґрунтоване вивчення явища:

- принцип історизму передбачає аналіз декомунізаційних і деколонізаційних процесів у контексті історичного розвитку українського суспільства, з урахуванням передумов, причин, політичної еволюції та зовнішньополітичних впливів, зокрема колоніального спадку російської імперії та СРСР;
- принцип об'єктивності забезпечує неупереджене ставлення до фактів, документів і свідчень, пов'язаних із законодавчими ініціативами,

громадськими рухами та політичними рішеннями у сфері політики пам'яті;

- принцип всебічності дозволяє охопити усі ключові аспекти декомунізації й деколонізації: від законодавчих актів до суспільного сприйняття, включаючи регіональні особливості та медійний дискурс;
- принцип комплексності полягає у розгляді явища як цілісного процесу, в якому поєднуються історичні, політичні, культурні та правові чинники;
- принцип системності допомагає простежити внутрішні зв'язки між елементами деколонізаційного процесу – від демонтажу символів до переосмислення історичної пам'яті;
- принцип науковості вимагає оперування перевіреними джерелами, залучення результатів сучасних історичних, соціологічних і культурологічних досліджень;
- принцип взаємозв'язку сприяє встановленню логічних і причинно-наслідкових зв'язків між подіями революції гідності, російською агресією та посиленням деколонізаційних тенденцій;
- принцип конкретності вимагає точного врахування обставин, у яких відбувались зміни у топоніміці, культурній політиці та законодавстві, що стосуються подолання імперської спадщини.

Застосування цих принципів дозволяє глибше усвідомити зміст і значення декомунізаційних і деколонізаційних зрушень в українському суспільстві.

Для всебічного та достовірного вивчення процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках у дослідженні було застосовано низку науково-методологічних підходів. Міждисциплінарний підхід дозволяє поєднати політичні, соціокультурні, правові й історичні аспекти деколонізаційних змін, зокрема вплив державної політики пам'яті, громадянського активізму й інформаційної сфери. Системний підхід полягає у виокремленні ключових елементів (законодавчі акти, регіональні ініціативи, символічний простір) та аналізі їхнього взаємозв'язку в межах

загальної трансформації історичної свідомості. Концептуальний, аспектний та діалектичний підходи забезпечують глибше осмислення причин, форм і наслідків декомунізаційної політики в контексті постколоніального розвитку. Історичний підхід дає змогу дослідити послідовність подій, що сприяли активізації процесів деколонізації, включаючи Революцію Гідності, початок російсько-української війни та повномасштабне вторгнення у 2022 році.

У межах дослідження було застосовано діяльнісний підхід, який дає змогу проаналізувати дії української влади, спрямовані на подолання колоніальної та радянської спадщини, а також формування національної політики пам'яті у протистоянні російському впливу. Інформаційний підхід дозволив опрацювати значний масив джерел – законодавчих актів, публікацій, інтерв'ю, аналітичних матеріалів та цифрових ресурсів – що мають наукову цінність для теми. Завдяки аксіологічному підходу досліджено трансформацію ціннісних орієнтирів українського суспільства у напрямі відмови від імперських наративів і руху до демократичних засад, що, зокрема, стало основою деколонізаційних ініціатив після Революції Гідності.

У процесі дослідження були застосовані як загальнонаукові методи – порівняння, узагальнення, аналіз і синтез, індукція та дедукція – так і спеціально-історичні методи, зокрема: історико-генетичний, історико-типологічний, історико-порівняльний, ретроспективний, структурно-функціональний, конкретно-пошуковий, проблемно-хронологічний та історико-системний.

У рамках дослідження метод аналізу дозволив виокремити основні передумови ухвалення відповідного законодавства, суспільно-політичні чинники, що стимулювали переосмислення історичної пам'яті, а також проаналізувати вплив зовнішньої агресії на радикалізацію деколонізаційних процесів. Метод синтезу дав змогу поєднати окремі історичні, правові та культурні аспекти в цілісну картину трансформації українського суспільства. Методи індукції та дедукції допомогли обґрунтувати узагальнення щодо перебігу декомунізаційної політики, спираючись на факти, події та джерела.

Метод порівняння став у пригоді для аналізу різних підходів і поглядів науковців до розуміння сутності деколонізації, а узагальнення – для підбиття підсумків дослідження та формування наукових висновків.

Спеціально-історичні методи дали змогу глибше проаналізувати трансформацію національної політики пам'яті, особливості подолання радянської та імперської спадщини, а також протидію російській ідеологічній експансії. Зокрема, історико-генетичний метод дозволив послідовно простежити витoki та етапи становлення декомунізаційних ініціатив і деколонізаційної риторики, пов'язаної з прагненням України до зміцнення своєї ідентичності в умовах тривалого постімперського впливу.

Структурно-системний метод дозволив розглядати ці явища як комплексні історико-політичні процеси, що охоплюють законодавчі ініціативи, трансформацію культурного простору та зміну суспільної свідомості. Завдяки проблемно-хронологічному методу вдалося простежити послідовність подій і рішень, які формували політику пам'яті в Україні у 2013–2024 роках. Історико-типологічний метод дав змогу класифікувати основні форми прояву декомунізаційних і деколонізаційних процесів, зокрема на рівні топоніміки, монументальної спадщини, наративів у ЗМІ та законодавчої практики, а також зіставити український досвід із практиками посттоталітарних держав Європи.

Застосування джерелознавчих методів, зокрема методу пошуку, наукового опрацювання та типологічно-видової класифікації джерел, дало змогу реконструювати фактичну картину процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках. Ці підходи забезпечили системне залучення наукових праць, офіційних документів, публіцистики, візуальних матеріалів та інших джерел українських і зарубіжних дослідників для ґрунтового аналізу перебігу трансформацій національної політики пам'яті.

Отже, використані методологічні підходи, принципи та методи дослідження дозволяють ґрунтовно опрацювати наявну історіографію, вивчити та систематизувати джерельну базу, узагальнити фактичний

матеріал і на цій основі відтворити об'єктивну картину трансформацій українського суспільства. Такий підхід мінімізує ризики суб'єктивних інтерпретацій і забезпечує достовірність та наукову обґрунтованість зроблених висновків.

Таким чином, використання комплексу загальнонаукових, спеціально-історичних і джерелознавчих методів створило необхідні умови для досягнення мети дослідження, присвяченого процесам декомунізації та деколонізації в Україні. Завдяки застосованим принципам і підходам вдалося об'єктивно, послідовно й системно розглянути ключові аспекти обраної теми у контексті суспільно-політичних змін, що відбувалися в державі впродовж 2013–2024 років. У результаті вдалося проаналізувати трансформаційні процеси, пов'язані з Революцією Гідності, наслідками збройної агресії та повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, формуванням проєвропейського курсу та відмежуванням від російської імперської спадщини.

РОЗДІЛ 2

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ (2013–2021 рр.)

Декомунізація є не лише політичним рішенням, а й важливим етапом формування національної ідентичності, переосмислення історичної пам'яті та утвердження демократичних цінностей. Саме тому, аналізуючи цей процес у контексті 2013–2021 років, варто, перш за все, розглянути сутність самого поняття «декомунізація», його витoki та суспільні наслідки для подальшого розвитку української державності.

За визначенням А. Киридон, сутність декомунізації полягає в усвідомленому та системному звільненні українського суспільства від спадщини радянського тоталітарного минулого, що протягом десятиліть формувало світогляд, культуру й політичну поведінку громадян. Це не лише процес демонтажу пам'ятників чи перейменування вулиць – це насамперед глибока трансформація суспільної свідомості, спрямована на подолання ідеологічних, символічних і ментальних впливів комуністичного режиму. Декомунізація охоплює політичний, культурний, освітній і духовний виміри, адже йдеться не лише про зміну фізичного простору, а й про переосмислення історичної пам'яті, цінностей і способів інтерпретації минулого⁵⁷.

Як державна політика, декомунізація передбачає ліквідацію тоталітарних символів, засудження злочинів радянського режиму, люстрацію представників старої влади, переосмислення «місць пам'яті» та формування нових наративів, що відображають українську ідентичність. Водночас вона є суспільно-культурним явищем, оскільки передбачає очищення не лише від радянської символіки, але й від імперських способів мислення, що зводили українців до «молодшого брата» в межах «спільної історії». У цьому сенсі декомунізація означає не просто відмову від радянського минулого, а створення нової системи цінностей, у центрі якої – свобода, демократія,

⁵⁷ Киридон А. М. Декомунізація в Україні: перерозподіл символічного ресурсу // Зовнішні справи. 2020. № 7-8. С. 35-40.

гідність і національна самосвідомість. Декомунізація – це не одноразова кампанія, а тривалий процес культурного й політичного оновлення, що має на меті звільнення українського суспільства від колоніальної ідеології, формування власного історичного бачення та відновлення справжньої пам'яті народу. Вона стає фундаментом для побудови незалежної, європейсько орієнтованої держави, яка спирається на власну історію, традиції та ідентичність⁵⁸.

Процеси декомунізації в Україні після 2013 року стали важливим етапом у трансформації політичної, культурної та соціальної свідомості українського суспільства. Вони виникли на тлі Революції Гідності, коли суспільство отримало шанс відновити власну історичну пам'ять та переосмислити національну ідентичність, відірвану від радянських ідеологічних наративів. Протягом десятиліть радянська система залишила глибокі сліди у політичних структурах, культурних практиках та суспільній свідомості, що проявлялося у збереженні радянської топоніміки, монументів, героїчних міфів і символів. Потреба відмежування від цих елементів стала особливо гострою у 2013–2014 роках, коли українське суспільство почало активно шукати власні історичні та культурні орієнтири.

Процес деколонізації в Україні є складовою державної стратегії, спрямованої на звільнення від російсько-імперської та радянської ідеологічної спадщини, що десятиліттями впливала на свідомість людей і формувала суспільний простір. Його основна мета полягає в системному очищенні інформаційного, культурного й політичного середовища від нав'язаних імперських міфів, символів і практик, а також у формуванні нової ідентичності, заснованої на національних цінностях і демократичних принципах⁵⁹.

⁵⁸ *Marples D.* Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. New Eastern Europe, September 16, 2016. URL: <http://neweasterneurope.eu/post-author/david-marples/>

⁵⁹ *Герчанівська П. Е.* Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

Як складний історико-політичний процес, деколонізація в Україні пройшла кілька ключових етапів. Перший період, що охоплює роки з 1991 по 2014, характеризувався пошуком власної стратегії державної політики у сфері історичної пам'яті, осмисленням радянського минулого й поступовими спробами визначити напрям подальшого руху. Другий етап, який розпочався після 2014 року, став часом активного формування законодавчих і концептуальних основ декомунізації: було ухвалено пакет законів, спрямованих на засудження тоталітарних режимів, відкриття архівів і демонтаж радянської символіки. Третій етап, що триває з 2022 року, зумовлений умовами повномасштабної війни, характеризується вдосконаленням законодавства та практичною реалізацією деколонізаційних ініціатив, спрямованих на остаточне очищення публічного простору й свідомості від колоніальної спадщини⁶⁰.

У пояснювальному меморандумі до доповіді Комітету з правових питань та прав людини Парламентської Асамблеї Ради Європи декомунізацію визначено як процес подолання спадщини комуністичних тоталітарних режимів. Йдеться про усунення їхніх законів, інститутів, методів управління, ідеологічних підходів та менталітету, що залишився у суспільній свідомості. Цей процес передбачає морально-правову оцінку дій комуністичних влад, засудження їхніх злочинів і порушень прав людини, а також створення гарантій, щоб подібні практики більше не повторювалися. Обов'язковою умовою успішної декомунізації є повне усунення залишків старої системи з усіх сфер життя – політичної, економічної, культурної та суспільної. Як зазначено в документі, тоталітарні структури, зокрема комуністичні партії та спецслужби, не можуть бути інтегровані в нове демократичне суспільство, адже вони здатні використати демократичні механізми лише для повернення до влади. Тому декомунізація – це не лише зміна символів і назв, а передусім

⁶⁰ Там само. С. 35.

очищення суспільства від авторитарної спадщини задля побудови справді демократичної держави⁶¹.

З метою повного розуміння масштабів та складності сучасних процесів декомунізації, необхідно звернутися до їхніх глибинних причин, які сформувалися задовго до Революції Гідності. Саме попередні десятиліття бездіяльності, відсутність державної політики щодо переосмислення радянського минулого та несформована культура історичної відповідальності створили підґрунтя для подальших кризових явищ у політичному та суспільному житті країни.

Відсутність системної політики декомунізації після здобуття Україною незалежності стала однією з передумов повернення проросійських та неорадянських тенденцій за часів правління Януковича. Невирішене тоталітарне минуле й досі гальмує формування України як демократичної європейської держави. Саме у тих регіонах, де радянські впливи залишилися найсильнішими – передусім на Донбасі та в Криму, – Росія змогла знайти підґрунтя для своєї агресії та поширення пропаганди. Носіями ідей радянської доби стали не стільки росіяни чи російськомовні громадяни, скільки люди, які зберегли ментальність радянського типу – саме вони сьогодні становлять основу незаконних збройних формувань на окупованих територіях. Тому питання декомунізації в Україні виходить далеко за межі гуманітарної сфери: воно перетворилося на ключовий елемент національної безпеки, покликаний протидіяти ідеологічним загрозам та інформаційному впливу Росії⁶².

На жаль, у той час, коли Польща, Чехія та країни Балтії активно проводили процеси декомунізації, українське суспільство й політична еліта виявилися до цього не готовими. Відсутність рішучих дій із засудження та ліквідації спадщини тоталітаризму стала однією з причин втрати Криму та

⁶¹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems: Explanatory Memorandum // Council of Europe Documents. Strasbourg, 1996. URL: <https://pace.coe.int/files/8214/html>

⁶² В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія. // Критика, травень 2015. URL: <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichnadyskusiya>

початку війни на Донбасі. Саме ті регіони, де значна частина населення залишалася під впливом радянських міфів і ностальгії за минулим, стали мішенню російської агресії. Декомунізація для України має таке ж принципове значення, як денацифікація для післявоєнної Німеччини. Без повного переосмислення минулого, відмови від символів і практик тоталітарного режиму неможливо побудувати справді демократичну, європейську державу. Цей процес є не просто історичним очищенням, а важливим кроком до захисту національного суверенітету, що покликаний зруйнувати імперські ілюзії Москви й нейтралізувати вплив проросійських сил усередині країни. Декомунізація – це частина нашого цивілізаційного вибору, без якої неможливе повноцінне повернення України до європейської спільноти⁶³.

Перші етапи декомунізації розпочалися ще на початку 1990-х років. Тоді в системі освіти, науки, медіа та громадського життя почали відмовлятися від комуністичних догм: із навчальних програм вилучили предмети з історії КПРС, ліквідували «ленінські кімнати» у військових частинах і на підприємствах, скасували цензуру. У цей же період розпочалися перші перейменування – підприємства, установи та вулиці позбавляли радянських назв. Зокрема, у Києві ще до ухвалення закону 2015 року було змінено назви 14 станцій метро. Символічним кроком став демонтаж у вересні 1991 року пам'ятника Великій Жовтневій соціалістичній революції в центрі столиці – одного з перших зруйнованих монументів радянської доби в незалежній Україні⁶⁴.

Держава задекларувала намір поступово позбавлятися радянської та російсько-імперської спадщини, що охоплювало як декомунізацію, так і

⁶³ Гопко Г. Чого ні в кого не виникає питання, чому в нас не може діяти нацистська партія? // Телекритика, 19 квітня 2015. URL: <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2015-04-19/106201>

⁶⁴ Гранатова К. Десять років декомунізації в Україні: держава подолала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст // Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

дерусифікацію суспільного простору. Проте реальні кроки в цьому напрямі були надзвичайно повільними. Глибока соціально-економічна криза 1990-х років, розрив господарських зв'язків із Росією, інфляція, безробіття й падіння рівня життя відсунули ідеологічні питання на другий план. Українське суспільство, зосереджене на виживанні, не мало достатніх ресурсів і мотивації вимагати від влади радикальних змін, тому процес деколонізації розвивався фрагментарно та без системної державної підтримки⁶⁵.

Попри це, саме в цей період з'явилися перші законодавчі ініціативи, які започаткували рух у напрямку історичного відновлення. Одним із ключових документів став Закон України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років», який передбачав відновлення справедливості для осіб, незаконно переслідуваних радянською владою, та повернення їм громадянських прав⁶⁶. Важливим кроком також стало ухвалення Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років», покликаною визначити історичне значення перемоги над нацизмом і закріпити офіційне трактування подій Другої світової війни⁶⁷. Обидва документи стали першими спробами держави осмислити радянське минуле й сформувати нову політику пам'яті, яка поступово переростала у ширший процес деколонізації.

Слід згадати спроби президента Л. Кучми частково реалізувати політику очищення державного простору від радянської символіки. Зокрема, Указ Президента України № 79/2001 від 9 лютого 2001 року «Про використання державних символів України» передбачав демонтаж радянських гербів, гасел і символів із будівель колишнього СРСР та радянських республік, за

⁶⁵ Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

⁶⁶ Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України № 962-ХІІ від 17.04.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>

⁶⁷ Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України № 315-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>

винятком тих випадків, коли вони мали історичну або культурну цінність⁶⁸. Проте ці заходи не набули системного характеру й залишилися формальними. Дослідники вважають, що процес декомунізації за Кучми був запізним і обмеженим, адже сам президент, виходець із радянської партійної номенклатури, не мав політичної волі для глибокого переосмислення минулого, тому реформи носили радше символічний, ніж змістовний характер⁶⁹.

Новий етап активізації процесів декомунізації в Україні розпочався у 2007–2009 роках, коли президент В. Ющенко зробив політику історичної пам'яті одним із ключових напрямів державної діяльності. У центрі цієї політики було офіційне визнання Голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу. У низці президентських указів, що стосувалися вшанування жертв трагедії, містилися конкретні доручення щодо демонтажу пам'ятників радянським діячам, які брали участь в організації та проведенні Голодомору. Важливим кроком у цьому напрямі став Указ Президента України № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні», яким влада офіційно зобов'язала місцеві органи самоврядування демонтувати пам'ятники особам, причетним до масових голодів та політичних репресій. Цей документ став одним із перших, що поєднав історичне осмислення трагічного минулого з практичними заходами очищення публічного простору від символів тоталітаризму, започаткувавши нову хвилю суспільного переосмислення радянської спадщини⁷⁰.

У той час Міністерство культури та туризму України визнало сотні монументів, присвячених радянським діячам, такими, що не мають культурної чи історичної цінності й не підлягають охороні як пам'ятки.

⁶⁸ Питання щодо використання державних символів України: Указ Президента України № 79/2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/2001>

⁶⁹ Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

⁷⁰ Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні: Указ Президента України № 250/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2502007-5688>

Водночас відсутність офіційного розпорядження про їх вилучення з державного реєстру, сформованого ще за радянських часів, стримувала процес остаточного демонтажу. Попри це, на місцях було знесено близько 400 пам'ятників радянським вождям, що стало першим помітним сигналом суспільного відторгнення тоталітарного минулого⁷¹.

У липні 2009 року знищення пам'ятника Леніну в Києві стало символічним початком масового громадського руху, який увійшов в історію як «ленінопад». Протягом 2010-2013 років цей процес набував дедалі більшого розмаху, особливо під час подій Революції Гідності, коли демонтаж радянських символів став не лише актом протесту, а й вираженням національної самосвідомості. У відповідь на суспільні настрої було ухвалено низку президентських указів, спрямованих на зміцнення єдності українського народу, формування національної ідентичності та подолання історичних суперечностей через політику примирення й взаєморозуміння⁷².

Події 8 грудня 2013 року, коли активісти партії «Свобода» під час Євромайдану повалили пам'ятник Володимиру Леніну в Києві, стали символічною відправною точкою сучасного етапу декомунізації – так званої четвертої хвилі дерадянзації, яка триває й сьогодні. Цей акт мав не лише політичне, а й глибоке суспільно-психологічне значення: він став знаком остаточного розриву з радянським минулим і водночас перетворився на прояв громадського протесту проти авторитаризму, який втілював собою Ленін та вся комуністична система. Власне, день початку «ленінопаду» став символом переходу від мирного протесту до більш радикальної форми боротьби, коли дії, що раніше могли сприйматися як вандалізм, набули сенсу народного опору та боротьби за ідентичність⁷³.

⁷¹ Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

⁷² Там само. С. 35.

⁷³ Циба В. М. «Декомунізація» і легітимація правлячої еліти в Україні // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, соціологія, політологія. 2017. № 1. С. 152-171.

Після перемоги Євромайдану та анексії Криму Росією питання ідеологічного переосмислення держави постало особливо гостро. Новій владі необхідно було не лише утвердити свою легітимність, а й визначити нові принципи національної єдності, звільнивши суспільство від колоніальних і радянських наративів. Проте на початковому етапі ці зміни ще не мали чіткої концепції – процес декомунізації лише формувався як реакція на суспільний запит щодо оновлення ідеологічних орієнтирів та очищення публічного простору від символів минулого⁷⁴.

Відсутність чіткої та ефективної державної стратегії щодо деколонізації у перші роки незалежності України призвела до посилення регіональних суперечностей між східними та західними областями. Така ситуація ускладнила процес національної єдності й гальмувала формування спільної української ідентичності. Глибинні причини цих труднощів полягали не лише в політичній нестабільності чи слабкості державних інститутів, але й у світоглядній різноманітності населення, що виникла внаслідок історичних відмінностей розвитку різних регіонів, тривалого перебування під владою різних імперій та впливу суперечливих культурних традицій⁷⁵.

Новий імпульс процес деколонізації отримав після 2014 року – під час Революції Гідності та початку російсько-української війни. Цей період ознаменувався переходом від теоретичного обґрунтування до практичних кроків у реалізації декомунізаційної політики. Якщо на попередньому етапі йшлося переважно про формування загальної стратегії, то тепер акцент змістився на конкретні дії. Держава розпочала масштабну роботу над переосмисленням історії, визнаючи злочинний характер радянського тоталітарного режиму, забезпечила відкриття архівів спецслужб, переглянула ставлення до подій Другої світової війни та постатей, які боролися проти радянського панування. Одночасно почався процес критичного осмислення

⁷⁴ Там само. С. 154.

⁷⁵ Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

радянської культурної спадщини, що стало важливим етапом у формуванні нової історичної свідомості та самоідентифікації українців.

Декомунізація охопила низку взаємопов'язаних процесів, включно із законодавчими ініціативами, культурними реформами та громадськими практиками. Законодавча база декомунізації в Україні почала формуватися після ухвалення у 2015 році низки ключових законів, які забороняли пропаганду комуністичного і нацистського режимів, передбачали перейменування вулиць, міст та інших топонімів, а також демонтаж пам'ятників радянського періоду. Ці заходи мали не лише символічне значення, а й були спрямовані на усунення структурних елементів радянської спадщини, що зберігалися у культурних, освітніх та адміністративних інституціях. Прийняті закони відображали суспільні настрої, які на той час домінували в Україні, та юридично закріплювали рішучий поворот у формуванні нової національної ідентичності. Фактично, у своїх прагненнях звільнитися від тягара комуністичного минулого Україна пройшла схожий шлях, який свого часу подолали держави Балтії та країни Центрально-Східної Європи після розпаду Радянського Союзу. Таким чином, декомунізація стала не лише політичною, а й культурно-соціальною трансформацією, що торкалася глибоких шарів суспільної свідомості.

9 квітня 2015 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів і заборону пропаганди їхньої символіки». Цим документом комунізм юридично прирівняли до нацизму, зобов'язали відкрити архіви КДБ, перейменувати населені пункти, а також демонтувати пам'ятники радянським діячам⁷⁶. Цей крок став початком четвертої хвилі декомунізації в історії незалежної України, яка триває й досі. Видання Chas News нагадує

⁷⁶ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

ключові події цього десятиріччя та звертає увагу на те, що деякі елементи радянської спадщини все ще залишаються в суспільному просторі⁷⁷.

У праці «Декомунізація в Україні» О. Гриценко аналізує феномен декомунізації як один із ключових соціокультурних процесів, що набув особливої актуальності після ухвалення навесні 2015 року пакету так званих «декомунізаційних законів». Автор підкреслює, що ця тема стала центральною у суспільних і медійних дискусіях, оскільки стосується не лише історичної пам'яті, а й формування нової державної політики та культурної ідентичності. Дискусії довкола декомунізації вийшли за межі історичного контексту й перетворилися на індикатор суспільних настроїв і політичної зрілості українців⁷⁸.

Прийняття та реалізація так званих «законів про декомунізацію» стало підсумком тривалого процесу політичних, соціальних і державотворчих трансформацій в Україні. Цей етап розвитку суспільства відбувався в умовах глибокої політичної напруги та комунікативної кризи, коли виникла потреба у переосмисленні історичного минулого та подоланні радянської спадщини. Саме тому ухвалення законодавчих актів декомунізаційного спрямування було не лише політичним кроком, а й необхідною відповіддю на суспільний запит щодо оновлення цінностей, символів і смислів у національному просторі.

Як зазначає А. Киридон, у своїй суті декомунізація – це комплекс дій, спрямованих на звільнення суспільства від ідеологічних, політичних і культурних наслідків комуністичного режиму. Її головна мета – повне усунення радянської ідеології з публічного та ментального простору, формування нової історичної пам'яті й утвердження української національної

⁷⁷ Гранатова К. Десять років декомунізації в Україні: держава подолала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст // Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

⁷⁸ Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

ідентичності. Основні інструменти процесу декомунізації охоплюють засудження злочинів тоталітарного режиму, люстрацію, демонтаж радянських пам'ятників, перейменування вулиць і міст, оновлення музейних експозицій та створення нових меморіальних практик. Попри те, що до 2018 року декомунізація формально вважалася завершеною в публічному просторі, її глибинна мета – подолання радянського мислення та формування нової культурної свідомості – залишається актуальною. Отже, декомунізація – це не одноразова кампанія, а тривалий процес духовного і культурного очищення українського суспільства⁷⁹.

Варто зазначити, що декомунізація – це не лише демонтаж пам'ятників і перейменування вулиць, а й ширший культурний і політичний рух, спрямований на переосмислення радянської спадщини. Український інститут національної пам'яті став головним координатором цих змін, розробляючи програми очищення публічного простору від символів тоталітаризму. Водночас О. Гриценко зауважує, що декомунізація не зводиться лише до виконання законів – вона є тривалим процесом формування нової колективної пам'яті, який охоплює освіту, культуру, музейну та топонімічну політику, і має на меті не лише відмову від минулого, а й побудову нової системи цінностей у сучасній Україні⁸⁰.

У статті ««Чорно-білі» рішення «декомунізації»» автор Д. Судин аналізує політику декомунізації в Україні, звертаючи увагу на її складнощі та контроверсійні аспекти. Він пояснює, що декомунізація розуміється не лише як знищення радянських символів, а й як очищення символічного простору, історичної пам'яті та практик повсякденного життя від впливів радянського минулого. При цьому Д. Судин наполягає, що сама ідея «істинної українськості», яка, ніби-то, буде автоматично звільнена після демонтажу монументів, є спрощеною: за даними опитувань, на прикладі міста

⁷⁹ Киридон А. М. Декомунізація в Україні: перерозподіл символічного ресурсу // Зовнішні справи. 2020. № 7-8. С. 35-40.

⁸⁰ Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

Кіровограда більшість людей не прагнули перейменування чи радикальних змін. Автор також підкреслює, що радикальні акції – такі як знесення пам'ятників Леніну – часто проводились із занадто жорстким підходом, що могло мобілізувати опонентів і викликати зворотну реакцію. Він пропонує компромісні шляхи: зокрема, не драматизувати демонтаж, а перетворювати радянські об'єкти на елементи музейного простору або культурного перетворення. Стаття відкриває дискусію про те, що декомунізація має відбуватися не лише як символічний акт, але як глибокий процес переосмислення історії, культури та ідентичності, з врахуванням настроїв суспільства і локального контексту⁸¹.

Історик Г. Касьянов у своїх дослідженнях подає критичний аналіз політики декомунізації в Україні. Він стверджує, що підходи до очищення публічного простору від радянської символіки часто нагадують старі комуністичні практики: замість глибокої трансформації вони пропонують поверхневі рішення. Автор звертає увагу на те, що чинна реформа пам'яті має бути не лише адміністративною (наприклад, перейменування чи демонтаж пам'ятників), але й культурно-ідеологічною: вона має змінити спосіб, яким суспільство уявляє себе, свою історію та своє місце у світі. Г. Касьянов також визнає, що декомунізація стикається з потужним спротивом: вона торкається не лише символів, а й глибоко вкорінених у масовій свідомості уявлень про радянське минуле. Автор зокрема запитує, чи не перетворюється сама декомунізація на нову форму ідеологічного контролю, якщо вона не враховує різноманіття регіональних історичних досвідів та не базується на діалозі з громадою. Він закликає до більш обережного, обґрунтованого і інклюзивного підходу до політики пам'яті, аби уникнути нових соціальних розколів⁸².

⁸¹ Судин Д. «Чорно-білі» рішення декомунізації // Україна модерна. 07.05.2016. URL: <http://uamoderna.com/blogy/danilo-sudin/black-and-white-decommunization>

⁸² Куріна А. Історик Георгій Касьянов: «Способи здійснення декомунізації нагадують комуністичні практики» // Українська правда. 7.05.2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/05/7/211912/>

Особливу увагу варто приділити суспільному сприйняттю процесів декомунізації. Хоча законодавчі ініціативи створили формальні рамки для зміни символічного ландшафту, реальне впровадження цих змін значною мірою залежало від реакції місцевих громад, медіа та активності громадських організацій. У різних регіонах України процес декомунізації мав свою специфіку: на заході країни він проходив відносно легко, а на сході та півдні зустрічав спротив через більшу історичну прив'язаність до радянського минулого. Цей регіональний аспект демонструє, що декомунізація не є універсальним процесом, а вимагає адаптації до локальних соціокультурних контекстів.

Історичні відмінності між східними та західними регіонами України зумовлені багатовіковим перебуванням цих територій у складі різних імперій, що мали власні релігійні, культурні та політичні орієнтири. Різниця у темпах економічного розвитку, природно-географічних умовах та характері міжкультурних контактів сформувала неоднорідність ціннісних орієнтацій і регіональної самоідентифікації українців. Схід України характеризується переважанням православної традиції, зумовленої історичною приналежністю до Російської імперії та СРСР, тоді як західні землі тяжіють до європейських культурних і духовних моделей, що розвивалися під впливом католицької та греко-католицької традицій. Така культурна різноманітність стала основою для формування певної ізольованості етнорегіональних спільнот, що ускладнює процес консолідації нації⁸³.

Попри тривалу колонізацію, український народ зумів зберегти свій автентичний культурний код і духовну самобутність. Зовнішні впливи, хоч і призвели до певних трансформацій у соціокультурній сфері, не змогли знищити глибинну основу української ідентичності. Після проголошення незалежності у 1991 році розпочався новий етап відродження національної самосвідомості, спрямований на подолання наслідків імперської та

⁸³ Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

радянської політики. У цьому контексті особливого значення набуває процес деколонізації українського суспільства, що охоплює два ключові напрями – декомунізацію та дерусифікацію. Декомунізація – це система дій, спрямована на подолання політичної, ідеологічної та культурної спадщини радянського режиму⁸⁴. У ширшому сенсі, як зазначає О. Гриценко, це тривалий і комплексний процес звільнення суспільної свідомості від впливу тоталітарних міфів, символів і практик, що сформувалися в період СРСР. Дерусифікація, своєю чергою, передбачає усунення наслідків політики русифікації, спрямованої на витіснення української мови, нав'язування російської культури як домінантної та звуження національного інформаційного простору. Обидва процеси – декомунізація і дерусифікація – є складовими єдиного історичного завдання: формування незалежного, культурно самодостатнього та ідентифікаційно єдиного українського суспільства⁸⁵.

Декомунізація також мала важливе значення для освіти, культури та історичної науки. Перегляд навчальних програм, змінення змісту підручників та музеїфікація історії сприяли формуванню нової наративної парадигми, яка базується на українському національному досвіді, а не на радянських ідеологічних штампах. Медіа й громадські ініціативи стали ключовими каналами поширення цих змін, формуючи нові культурні практики та символи, які сприяли консолідації суспільства навколо національної ідентичності.

Не менш важливим є й політичний вимір декомунізації. Ці процеси стали елементом ширшої стратегії держави щодо утвердження незалежності та національної суб'єктності після десятиліть залежності від радянської імперської системи. Водночас декомунізація виступала як інструмент легітимізації нових політичних порядків, зміцнення громадянського

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ *Гриценко О. А.* Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

суспільства та зменшення впливу пострадянських еліт, які намагалися підтримувати старі символічні та ідеологічні структури.

Під час виступу 15 травня 2016 року в Національному історико-меморіальному заповіднику «Биківнянські могили», у День пам'яті жертв політичних репресій, тодішній президент України Петро Порошенко наголосив, що декомунізація має не лише історичне чи символічне, а передусім безпекове значення. Він підкреслив, що будь-яка гібридна війна починається не зі зброї, а з ідеологічного впливу – спершу ворог намагається змінити свідомість людей, посіяти сумніви й спотворити історичну правду. Саме тому завершення процесу декомунізації є життєво необхідним для захисту держави, її громадян і національної ідентичності. П. Порошенко підкреслив, що боротьба з тоталітарною спадщиною – це не лише відмова від радянських символів, а комплексна політика, спрямована на формування суспільства, стійкого до маніпуляцій і ворожої пропаганди. За його словами, очищення від наслідків комуністичного режиму є важливою умовою безпеки не тільки України, а й усього демократичного світу, адже дозволяє убезпечити людство від повторення трагедій, породжених диктатурою й ідеологічним насильством⁸⁶.

Таким чином, період з 2013 по 2021 рік можна розглядати як фундаментальний етап української декомунізації, коли законодавчі, культурні та соціальні зусилля поєдналися для створення умов, сприятливих для переосмислення історії, формування нової національної ідентичності та зміцнення громадянського суспільства.

Варто детально проаналізувати ключові етапи, механізми та результати декомунізаційних процесів в Україні, їх регіональну специфіку, а також взаємодію державних і громадських ініціатив, що дозволяє оцінити вплив цих змін на суспільну свідомість і культурну сферу.

⁸⁶ *Порошенко П.* Імена катів – геть з карти України, маємо завершити декомунізацію. // Українська правда. 15 травня 2016. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/15/7108483>

Після 2014 року українське суспільство вступило в активну фазу переосмислення власної історії та ідентичності. Запущені реформи декомунізації, вилучення радянських символів, перегляд історичних наративів стали важливими етапами на шляху до звільнення від імперської спадщини.

Процес декомунізації в Україні мав помітні результати, насамперед у зміні символічного простору країни. За останні десятиліття з мапи України зникли тисячі радянських назв, а з площ і вулиць – пам'ятники Леніну та іншим діячам радянського режиму. Хоча перші хвилі «ленінопаду» почалися ще на початку 1990-х, справжнього масштабу цей процес набув після 2015 року, коли Верховна Рада ухвалила так звані «закони Чистого четверга». За півтора року після їх прийняття було демонтовано майже 2,5 тисячі пам'ятних знаків, а понад тисяча населених пунктів отримали нові назви. Загалом з українських карт зникло близько 52 тисяч радянських топонімів, що стало вагомим кроком у звільненні публічного простору від ідеологічної спадщини СРСР. Масштабний процес перейменувань вулиць, міст і сіл, демонтажу пам'ятників радянської епохи та зміни публічного простору, отримав назву «декомунізації». Цей процес має два рівні: з одного боку – юридичні й адміністративні зміни (зміна назв, демонтаж пам'ятників), з іншого – глибинну культурну трансформацію, спрямовану на звільнення від радянсько-імперської спадщини⁸⁷.

Очевидно, що процес декомунізації не можна зводити лише до знесення пам'ятників Леніну чи масового перейменування вулиць і міст – ці кроки є лише зовнішніми проявами значно глибшого процесу. Йдеться про тривалу і складну роботу з переосмислення історичного минулого, формування нової системи цінностей і зміну суспільної свідомості. Як наголошує історик і публіцист О. Зінченко, декомунізація – це насамперед не зміна назв, а створення нових засад, на яких має будуватися сучасне українське

⁸⁷ *Громенко С.* Декомунізація. Дерадянізація? Деколонізація! // Локальна історія. 11.12.2019. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/dekomunizatsiia-deradianizatsiia-dekolonizatsiia/>

суспільство. Це процес внутрішнього оновлення, морального очищення й усвідомлення необхідності засудження тоталітаризму як злочинної системи⁸⁸.

Ідейною основою сучасної політики декомунізації, яку реалізує Український інститут національної пам'яті, є співставлення злочинів радянського та нацистського тоталітарних режимів, адже обидва вони спричинили масові репресії, знищення свободи та спотворення історичної правди. Водночас радянському тоталітаризму, який залишив глибший і довготриваліший слід в українській історії, у законодавстві приділено особливу увагу. Саме формування нової політики пам'яті отримало назву «декомунізація». Однак, на відміну від нацизму, радянський режим так і не зазнав міжнародного осуду, подібного до Нюрнберзького трибуналу. Відсутність цього історичного засудження й досі є причиною того, що декомунізаційна політика в Україні нерідко сприймається неоднозначно – викликає як підтримку, так і критику або нерозуміння в суспільстві⁸⁹.

С. Громенко підкреслює, що Україна, на відміну від багатьох країн колишнього «соціалістичного табору», має справу не лише з ліквідацією радянської символіки, а й із наслідками імперської колоніальної залежності. У цьому контексті термін «деколонізація» набуває більшого значення, ніж проста декомунізація чи дерусифікація: це процес осмислення, коли суспільство не лише змінює назви, а й переглядає історичні наративи, ідентичність, символіку та роль України як суб'єкта власної історії. Відтак процес не обмежується топонімами, він охоплює пам'ять, мову, культуру й державну символіку – і стає частиною ширшої трансформації суспільства. Попри значні досягнення, автор статті підкреслює, що декомунізація мала нерівномірний характер і досі не завершена – частина радянських монументів

⁸⁸ Портников В. Деконструювати Російську імперію – наше завдання – Зінченко про декомунізацію // Радіо Свобода. 21.05.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29240542.html>

⁸⁹ Кобченко К. Декомунізація в Україні: постколоніальний контекст // Українознавчий альманах. 2016. Т. 16. С. 66. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/161/153>

залишилися на окупованих територіях або збереглася через бюрократичні чи політичні перепони⁹⁰.

У своїй роботі Л. Мавдрик аналізує, як процеси деколонізації, що відбуваються в Україні після Революції Гідності, впливають на соціальні структури, ідентичність та політичну свідомість громадян, а також як вони співіснують із явищем поляризації. Дослідниця зазначає, що процеси декомунізації та деколонізації супроводжувалися неоднозначною реакцією в різних регіонах – від підтримки на заході до стриманості або спротиву на сході та півдні країни. Таким чином, деколонізація стала не лише актом національного самоствердження, а й фактором посилення внутрішньої поляризації⁹¹.

Наприклад, значною проблемою міста Миколаїв є незавершеність процесу декомунізації й низька динаміка видалення чи переосмислення радянських пам'ятників. Хоч закони про засудження комуністичного та імперського минулого існують уже багато років, влада міста та області неодноразово гальмувала виконання розпоряджень, а деякі пам'ятники навіть були внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток, що фактично ускладнювало їх демонтаж. Так, пам'ятник «Борцям за владу Рад» та пам'ятник Олексію Гмирьову залишилися без чіткого рішення про демонтаж або перенесення через охоронний статус і юридичні перепони⁹².

Варто відзначити, що ще до 2019 року більшість пам'ятників радянського періоду не була демонтована, а деякі навіть отримували охоронні статуси, що фактично блокувало їхню зміну або перенесення.

⁹⁰ *Громенко С.* Декомунізація. Дерадянізація? Деколонізація! // Локальна історія. 11.12.2019. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/dekomunizatsiia-deradianizatsiia-dekolonizatsiia/>

⁹¹ *Mavdryk L.* Decolonisation and Polarisation: Exploring Ukraine's Societal Transformation Post-2014 and 2022 in the Shadow of Colonial Logics // UiT The Arctic University of Norway, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education. Tromsø, 2025. URL: <https://munin.uit.no/handle/10037/37393>

⁹² *Плетенчук Д., Тітуренко Я.* Декомунізація по-миколаївськи: чому місто ніяк не попрощається з радянськими пам'ятниками // Суспільне Миколаїв. 30.08.2024. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/823353-dekomunizacia-po-mikolaivski-comu-misto-niak-ne-poprosaetsa-z-radanskimi-pamatnikami>

Типовими причинами таких затримок стали брак політичної волі, юридичні перепони та слабка координація між органами влади і громадськістю. Тобто, місто опинилося у ситуації, коли радянська символіка продовжує значною мірою домінувати у публічному просторі, а процес переосмислення історичної спадщини – значно гальмується⁹³.

У період із 2015 по 2024 рік в Україні в межах державної політики декомунізації було змінено назви 987 населених пунктів, 25 районів і 27 районів у містах. Цей масштабний процес торкнувся практично всіх регіонів держави, проте випадки перейменування обласних центрів залишаються поодинокими. Лише дві області зазнали таких змін: у 2016 році Верховна Рада ухвалила рішення перейменувати Дніпропетровськ на Дніпро, а Кіровоград – на Кропивницький, вшанувавши пам'ять видатного українського драматурга й театрального діяча Марка Кропивницького. Водночас назви самих областей залишилися незмінними, оскільки їхнє перейменування потребує внесення змін до Конституції України – складного і тривалого юридичного процесу⁹⁴.

Найбільше перейменувань відбулося на сході країни, де радянська топоніміка зберігалася найдовше. Так, у Донецькій області нові назви отримали 10 міст: зокрема, Артемівськ став Бахмутом, Дзержинськ – Торецьком, Червоноармійськ – Покровськом, а Червоний Лиман – просто Лиманом. На Луганщині змінили назви восьми міст: Красний Луч став Хрустальним, а Стаханов – Кадіївкою. У Дніпропетровській області, крім самого Дніпра, нові назви отримали Орджонікідзе (тепер Покров) та Дніпродзержинськ (тепер Кам'янське). На Кіровоградщині Ульяновка стала Благовіщенським, на Полтавщині – Червонозаводське перейменували на Заводське, а Комсомольськ – на Горішні Плавні. На Одещині Іллічівськ перетворився на Чорноморськ, а Котовськ – на Подільськ. Окрім того, по

⁹³ Там само.

⁹⁴ Гранатова К. Десять років декомунізації в Україні: держава пододала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст // Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

одному перейменуванню відбулося у Чернігівській (Щорс на Сновськ), Херсонській (Цюрупинськ на Олешки) та Рівненській (Кузнецовськ на Вараш) областях. Таким чином, за останнє десятиліття Україна зробила суттєвий крок у звільненні свого географічного простору від радянської спадщини та поверненні історичних назв⁹⁵.

Попри значні успіхи в процесі перейменування населених пунктів і очищення публічного простору від радянських назв, суспільне сприйняття деколонізаційних процесів в Україні залишається складним і неоднозначним. Масштабність проведених змін свідчить про послідовність державної політики та прагнення відновити історичну справедливість, однак швидкість і глибина цих трансформацій не завжди збігаються з рівнем готовності громадян прийняти нову символічну реальність. Саме тому важливо розглянути, як українське суспільство реагує на процес декомунізації та наскільки воно підтримує відмову від радянського спадку.

За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з КМІС у квітні 2020 року, ставлення українців до декомунізації залишається неоднозначним. Лише 32% громадян позитивно ставилися до заборони комуністичної символіки, а приблизно 30% підтримували перейменування населених пунктів і вулиць, названих на честь діячів радянської доби. Ще 34% опитаних погоджувалися із засудженням СРСР як тоталітарного режиму, який здійснював державний терор. Відповідно до результатів опитування найбільшу підтримку декомунізаційним заходам висловили мешканці західних регіонів України, тоді як у східних областях більшість респондентів ставилися до перейменувань негативно. Зокрема, на Заході позитивно оцінювали ці процеси понад 40% опитаних, а на Сході – лише близько 20%. При цьому 44% українців загалом висловилися проти

⁹⁵ Там само.

перейменування вулиць і міст, а майже 20% заявили, що їм байдуже до цього питання⁹⁶.

Таким чином, процес декомунізації не розв'язав усіх проблем, адже в Україні досі зберігаються проросійські погляди, які часто підживлюються ностальгією за радянським минулим. Це свідчить про те, що боротьба з радянською спадщиною – не лише юридичне, а й культурно-світоглядне завдання, яке потребує глибших змін у суспільній свідомості.

⁹⁶ *Латиш Ю.* «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024.

РОЗДІЛ 3

ДЕКОМУНІЗАЦІЙНІ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ (2022–2024 рр.)

Процес деколонізації українського суспільства набув особливої інтенсивності після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року. Ця подія стала потужним стимулом для переосмислення національної ідентичності, історичної пам'яті та культурної політики держави. В умовах відкритої агресії, загрози територіальній цілісності та життю громадян, процеси декомунізації та деколонізації набули нової, критично важливої ролі. Вони перестали бути виключно питанням символічного переосмислення минулого та поступового культурного реформування – тепер вони стали стратегічним інструментом консолідації нації, захисту національної ідентичності та формування внутрішньої стійкості перед обличчям зовнішньої загрози.

Повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року стало переломним моментом, який докорінно змінив підхід України до власної історичної пам'яті. Під час агресії Росія активно використовує радянські та імперські символи, монументи й пропагандистські наративи, намагаючись відновити старі колоніальні міфи. У відповідь на це Україна розпочала політику мнемонічної деколонізації – глибоке переосмислення історичного минулого, очищення культурного простору від радянських і російських маркерів та формування власного наративу національної ідентичності. Цей процес став логічним продовженням декомунізації, але водночас і прямою реакцією на масову ініціативу дерусифікації, що охопила країну після початку війни⁹⁷.

⁹⁷ Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024.

Ідейне підґрунтя нового курсу було окреслено у зверненні Президента України 11 вересня 2022 року, яке увійшло в історію під символічною фразою «Без вас». У своєму виступі глава держави наголосив, що українці остаточно відкинули будь-які ілюзії про «спільний народ» із Росією. Ця промова стала не лише емоційною відповіддю на російську агресію, а й маніфестом нового світоглядного вибору – незалежної, самодостатньої України, здатної вижити й розвиватися навіть без «братньої» держави-агресора. Її ключовий меседж звучить як історичне підтвердження незворотності українського шляху: *«Ми будемо з газом, світлом, водою та їжею... і без вас»*⁹⁸.

У відповідь на загрозу російського імперіалізму Україна розпочала новий етап боротьби не лише на військовому, а й на ідеологічному фронті. Одним із ключових кроків стало ухвалення Закону України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», який набув чинності у 2022 році⁹⁹.

Закон визначив чіткі межі заборони використання символіки, пов'язаної з російською агресією, включаючи латинські літери «Z» і «V», емблеми збройних сил РФ та інші візуальні маркери, які асоціюються з воєнним вторгненням. Їхнє застосування забороняється на будь-яких носіях – у публічному просторі, рекламі, друкованій продукції, транспорті, під час масових заходів, у медіа, соціальних мережах і навіть у нових аудіовізуальних творах. Метою такого законодавчого рішення стало не лише протидія російській пропаганді, а й утвердження інформаційної та культурної безпеки держави. Цей крок став логічним продовженням політики

⁹⁸ Звернення Президента Зеленського від 11 вересня 2022 року // Київ Пост. 21.09.2022. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/3643>

⁹⁹ Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України № 2265-IX від 22.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20>

деколонізації, спрямованої на звільнення українського простору від будь-яких проявів російського впливу та тоталітарної символіки¹⁰⁰.

У 2022 році Україна зробила ще один важливий крок у напрямку зміцнення культурної та інформаційної безпеки, ухваливши Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». Основною метою цього нормативного акта стало очищення українського публічного простору від будь-яких проявів імперської ідеології, що прославляє або увічніює російське панування. Документ забороняє присвоювати географічним об'єктам, юридичним особам, підприємствам, організаціям чи іншим суб'єктам назви, які містять або відтворюють символіку російської імперської політики, а також прославляють державу-агресора, її історичні події, визначних діячів, культурні чи географічні об'єкти¹⁰¹.

Закон не лише формалізує відмову від використання назв і символів, пов'язаних із російською імперською спадщиною, але й створює правову основу для їх системного усунення з української топонімії. Водночас він визначає перелік випадків, коли використання окремих назв не вважається порушенням, наприклад, якщо вони мають універсальний культурний чи історичний контекст, не пов'язаний із пропагандою імперських ідей. Таким чином, документ став вагомим інструментом у процесі деколонізації, спрямованої на формування українського простору, вільного від символів колишнього поневолення та чужої ідеології¹⁰².

Повномасштабна війна Росії проти України стала потужним поштовхом до активізації деколонізаційних процесів у культурній сфері. Центральне місце у цьому контексті посіла українська культурна спадщина – як носій традицій, звичаїв і цінностей, що формують національну ідентичність. З метою її захисту було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України № 3005-IX від 21.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

¹⁰² Там само.

законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України»¹⁰³, який вніс поправки до чинного Закону «Про охорону культурної спадщини». Ці зміни спрямовані на оновлення правових і організаційних механізмів збереження культурних об'єктів, їх використання у суспільному житті та захисту від руйнування. Особливу увагу закон приділяє охороні пам'яток національного та світового значення під час воєнних дій, визначаючи стратегії реагування у випадку загрози їх пошкодження чи знищення¹⁰⁴. Таким чином, культурна політика України набула нових пріоритетів – не лише збереження історичної спадщини, а й зміцнення культурної стійкості нації в умовах війни.

У період російської агресії ключовими напрямками державної політики в межах деколонізаційного процесу стали два стратегічні завдання: по-перше, повна заборона використання символіки, пов'язаної з воєнним вторгненням російського тоталітарного режиму, а по-друге – збереження та захист української культурної спадщини як основи національної ідентичності¹⁰⁵.

В умовах війни процеси декомунізації та деколонізації отримали значно ширший спектр дій. Державні та громадські ініціативи спрямовувалися не лише на демонтаж радянських символів, перейменування топонімів чи перегляд шкільних програм, а й на усунення культурного, медійного та освітнього впливу Росії як колишньої імперської метрополії. Важливо, що ці зміни відбувалися одночасно на різних рівнях: на державному рівні через законодавчі та нормативні акти, на громадському – через ініціативи волонтерських, культурних та освітніх організацій, а на особистісному – через нові наративи, що формувалися у медіа та цифровому просторі. Таким

¹⁰³ Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Закон України № 3097-IX від 03.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#Text>

¹⁰⁴ Про охорону культурної спадщини: Закон України №1805-III від 08.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

¹⁰⁵ Герчанівська П. Е. Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

чином, деколонізація стала не лише продовженням попередніх процесів, а й невід'ємною частиною національної стратегії протидії агресору.

Навесні 2022 року в Україні активізувався стихійний процес перейменування радянських і російських топонімів, а також масовий демонтаж пам'ятників, що символізували тоталітарне минуле. У багатьох громадах ці ініціативи мали низовий характер – місцеві жителі самостійно приймали рішення про демонтаж або навіть вдавалися до актів вандалізму, не чекаючи офіційних розпоряджень. Такі дії свідчили про зростання суспільного запиту на очищення публічного простору від символів колоніального впливу, але водночас потребували координації та правового врегулювання. Щоб надати процесу впорядкованого характеру, Міністерство культури та інформаційної політики України створило Експертну раду з питань подолання наслідків русифікації та тоталітаризму. Цей дорадчий орган отримав завдання розробити єдині принципи й рекомендації щодо вилучення з публічного простору пам'ятників і назв, пов'язаних із особами, які сприяли поширенню російської імперської або радянської політики. До таких діячів віднесли тих, хто брав участь у підкоренні України, утискав борців за незалежність чи був причетним до політичних репресій та інших злочинів тоталітарного режиму. Таким чином, процес деколонізації отримав не лише емоційне, а й чітке нормативне підґрунтя¹⁰⁶.

У 2022 році процес деколонізації в Україні значно прискорився. Протягом року було змінено понад 9800 топонімів і демонтовано 145 пам'ятників, зокрема 28, присвячених Пушкіну. Одним із найактивніших центрів перейменувань став Конотоп, де від 2015 року оновлено майже половину назв. Водночас хвиля демонтажів іноді торкалася і діячів, що не були безпосередньо пов'язані з імперською політикою – наприклад, Герцена, Маяковського чи Сахарова. Найактивніше деколонізаційні процеси відбувалися у західних регіонах – на Львівщині, Закарпатті, Київщині та в

¹⁰⁶ Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024.

столиці. У Києві лише у 2023 році знесли понад 60 пам'ятників, пов'язаних із радянським чи російським минулим, а на майбутнє заплановано демонтаж ще понад п'ятдесяти об'єктів. На місцях ці ініціативи іноді викликали спротив місцевих громад, особливо коли йшлося про меморіали радянським солдатам, які для багатьох залишаються пам'яттю про загиблих родичів¹⁰⁷. Утім, саме Львівщина стала прикладом рішучого впровадження деколонізаційної політики – станом на початок 2024 року там демонтовано всі 312 радянських пам'ятників¹⁰⁸. У різних областях створюються робочі групи та депутатські об'єднання, що координують ці процеси. Поки що практика переосмислення чи переосвячення радянських монументів замість їх знищення використовується рідко.

Особливу увагу в цей період приділено освітнім і культурним змінам. Перегляд шкільних та університетських програм, включення тем деколонізації, війни та національної стійкості у навчальні курси, оновлення літературного канону та музейної політики створили умови для формування нової генерації українців, свідомих власної історії та цінностей. Медіа та цифрові платформи стали важливими каналами донесення цих змін до широкого загалу, формуючи суспільну солідарність та сприяючи критичному переосмисленню історичного минулого. У цих умовах деколонізація перетворилася на комплексну суспільну практику, що поєднує політичний, культурний та освітній виміри.

Паралельно з освітньою реформою активні зміни відбуваються і в культурному просторі регіонів. Музеї, бібліотеки, галереї та інші культурні інституції переглядають свої експозиції, виставкові програми й тематичні заходи, надаючи перевагу національним сюжетам, локальній історії та героїчним прикладам опору. Замість радянських або імперських

¹⁰⁷ Там само.

¹⁰⁸ Знесли останній пам'ятник: одна з областей заявила про завершення декомунізації // Аналітичний портал «Слово і діло». 30.01.2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/30/novyna/suspilstvo/znesly-ostannij-pamyatnyk-odna-oblastej-zayavyla-pro-zavershennya-dekomunizacziyi>

інтерпретацій минулого формується новий, український погляд на історію – з акцентом на автономію, гідність і незламність народу.

Одним із важливих напрямів сучасної деколонізації є переосмислення музейного простору, який десятиліттями залишався носієм радянських і російських наративів. У Києві ця проблема проявляється особливо гостро. Попри значні успіхи у перейменуванні вулиць і демонтажі радянських пам'ятників, музейна сфера досі не зазнала глибокого оновлення. Показовим прикладом є відсутність у столиці музею радянської окупації – інституції, яка б системно і правдиво висвітлювала період тоталітарного панування, масових репресій та знищення української культури. Натомість продовжує функціонувати Музей Михайла Булгакова – письменника, який у своїх творах відтворював імперське бачення Києва як «русского города». Такий дисбаланс у пріоритетах культурної політики демонструє, що процес деколонізації в музейній сфері ще далекий від завершення¹⁰⁹.

Окрім цього, бракує системного підходу до оновлення міського простору після перейменувань: старі радянські покажчики, таблички чи назви житлових об'єднань досі залишаються в публічному просторі, а нові часто встановлюються без дотримання єдиних стандартів. Усе це свідчить про потребу створення єдиної стратегії музейної та культурної деколонізації – із залученням істориків, культурологів, громадських активістів. Така стратегія має включати створення нових експозицій, присвячених радянській окупації, оновлення музейних наративів із фокусом на українському погляді на історію, а також поступове витіснення імперських символів із культурного простору. Лише через усвідомлену роботу в музейній галузі можливо не просто видалити радянські залишки, а сформувати нову історичну пам'ять – українську за змістом і європейську за формою¹¹⁰.

¹⁰⁹ Деколонізація в Україні: від початку повномасштабного вторгнення було перейменовано 35 тис. вулиць та інших об'єктів топоніміки // Рубрика «Все по полицкам». 07.11.2024. URL: <https://rubryka.com/2024/11/07/dekolonizatsiya-v-ukrayini/>

¹¹⁰ Там само.

Деколонізація охоплює значно ширше коло явищ, ніж лише перейменування вулиць і демонтаж пам'ятників. Експерти наголошують, що ці дії мають символічний характер і не дадуть довготривалого ефекту без зміни суспільної свідомості. Як підкреслює Тарас Радь, справжня деколонізація починається не з табличок і монументів, а з внутрішньої трансформації – з переосмислення історії, мови, культури та цінностей. Йдеться про цілісну гуманітарну політику держави, яка має включати реформи у сфері освіти, інформаційної політики, медіа та культурних ініціатив. Саме завдяки цим інструментам формується новий наратив – розуміння власної історії та національної самобутності у взаємодії з іншими культурами, але без домінування російського впливу¹¹¹.

Окремої уваги потребує система освіти, адже саме вона закладає основу історичної пам'яті майбутніх поколінь. За словами експертів, навчальні програми мають зосереджуватися на українських визвольних змаганнях і досягненнях, поступово очищуючись від російського культурного канону. Вже зроблено перші кроки – зі шкільних програм з іноземної літератури вилучено твори Пушкіна, Лермонтова, Достоевського, Чехова та Булгакова. Водночас для дорослого населення важливо розвивати альтернативні способи популяризації української історії та культури – через телебачення, документальні фільми та онлайн-платформи. В цьому напрямку вже активно працюють такі медіа, як «Суспільне. Культура» та популярні YouTube-канали «Історія без міфів», «Моя підпільна гуманітарка» й «Мова-меч». Однак, як зазначає Т. Радь, проблема полягає в тому, що ці ресурси здебільшого знаходять ті, хто вже цікавиться темою, тоді як широкому загалу бракує системної просвітницької підтримки¹¹².

¹¹¹ Лавришин Ю. Звільнитися від імперського спадку: як триває деколонізація та дерусифікація // Детектор медіа. 09.07.2023. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/32380/2023-07-09-zvilnytysya-vid-imperskogo-spadku-yak-tryvaie-dekolonizatsiya-ta-derusyifikatsiya/>

¹¹² До питання подолання комплексу меншовартості українською культурою. Частина 1 : оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету // Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Національна бібліотека України імені Ярослава

Такі ініціативи мають глибокий соціальний ефект: вони не лише впливають на формування світогляду молодого покоління, а й сприяють зміцненню колективної національної ідентичності серед усіх громадян. Освіта та культура стають засобами морального й інтелектуального спротиву, допомагаючи суспільству подолати колоніальні стереотипи й утвердити впевнене відчуття приналежності до незалежної української держави.

Єдина система державних свят і пам'ятних дат є важливим елементом формування національної ідентичності та історичної свідомості. У межах політики деколонізації Україна поступово переглядає свій календар, відмовляючись від радянських і російських свят або надаючи їм нового змісту. Так, 1 і 9 травня поступово втрачають радянську символіку, 8 березня набуває сучасного значення як день боротьби за права жінок, а святкування Нового року звільняється від радянських атрибутів – таких як образ Діда Мороза. Паралельно з цим утверджуються нові державні дати: День захисників і захисниць України, День української державності, День Хрещення Русі-України. Важливим кроком стало і переведення більшості релігійних свят на новоюліанський календар, що символічно віддаляє Україну від російського культурного простору. Найпомітніші зміни відбулися навколо Дня перемоги. Якщо до 2022 року 9 травня залишалося одним із найпопулярніших свят – понад 80% українців надавали йому особистого значення, – то після початку повномасштабної війни воно втратило колишній статус. У 2022 році лише 36% респондентів вважали його актуальним, а більшість почала сприймати цю дату як день скорботи¹¹³. Уже у 2023 році 62% громадян підтримали відзначення 8 травня як Дня пам'яті про жертв Другої світової війни. Відповідно до ініціативи Президента Володимира Зеленського, цього ж року Верховна Рада закріпила 8 травня як

Мудрого. Інформаційний центр з питань культури та мистецтва. ДЗК. Випуск 10/3. 2024. 16 с. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2024/mensh1.pdf

¹¹³ Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024.

День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, зробивши його офіційним державним вихідним¹¹⁴. Таким чином, український календар остаточно позбувся радянських акцентів і наблизився до європейської традиції вшанування пам'яті.

Перехід громад та вірян від так званої Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП) до Православної Церкви України (ПЦУ) є надзвичайно важливим етапом у процесі духовної та культурної деколонізації українського суспільства. Цей крок має не лише релігійне, а й глибоке символічне та національне значення, адже мова йде про відновлення духовної незалежності України після століть імперського підпорядкування Москві. УПЦ МП, з її прямими історичними, адміністративними та ідеологічними зв'язками з російською церквою, довгий час виступала не лише релігійною, а й політичною структурою, що поширювала імперські наративи, підтримувала концепт «руського мира» і підживлювала ідею спільності з Росією. Натомість перехід до ПЦУ означає утвердження власної духовної ідентичності, заснованої на українських традиціях, мові, історії та культурі. Це повернення до автентичних джерел українського християнства, започаткованого ще з часів Хрещення Русі-України. Відродження єдиної помісної церкви допомагає звільнити суспільну свідомість від нав'язаних імперією релігійних і культурних кодів, які десятиліттями формували залежність і підлеглість Москві. Такий процес має не лише духовне, а й державотворче значення: він зміцнює національну єдність, консолідує суспільство навколо спільних цінностей і протидіє гібридним впливам Росії, які часто поширювалися саме через церковні структури¹¹⁵.

Отже, перехід до ПЦУ – це не просто зміна юрисдикції чи церковного керівництва, а акт духовної незалежності, частина ширшого процесу деколонізації України. Це утвердження власного голосу в релігійному та

¹¹⁴ Про День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України № 3107-IX від 29.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3107-20#Text>

¹¹⁵ Деколонізація: як очистити простір від російського // Ukraïner. 15.06.2023. URL: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia/>

культурному просторі, звільнення від чужої ідеології й важливий крок до формування повноцінної європейської ідентичності українського народу.

Регіональна специфіка деколонізаційних процесів також виявилася важливою. Війна чітко продемонструвала, що вплив історичного минулого та радянської спадщини на свідомість громадян суттєво відрізняється залежно від регіону. Під час бойових дій і тимчасової окупації деякі території зіткнулися з проблемою збереження або руйнування радянських і колоніальних символів, що стало додатковим поштовхом до переосмислення культурної ідентичності та історичної пам'яті.

Початок повномасштабної війни Російської Федерації проти України у лютому 2022 року став не лише масштабним викликом, а й радикальним переломним моментом для держави та суспільства. Особливо гостро це проявилось саме на півдні країни, де традиційно зберігався вплив імперських культурних і політичних наративів. У таких умовах питання деколонізації та формування національної ідентичності набули стратегічного значення – як інструмент внутрішньої єдності та протидії зовнішній агресії. Війна стала каталізатором прискорення деколонізаційних процесів, а культурна, символічна й освітня трансформація перетворилася на необхідний практичний механізм зміцнення національної свідомості та захисту української державності¹¹⁶.

На півдні України процеси деколонізації проявилися у різних сферах суспільного життя. Одним із перших напрямів стали активні зміни у топоніміці: відбулося масове перейменування вулиць, площ і населених пунктів, які раніше мали радянські чи імперські назви. Важливим елементом цього процесу став демонтаж пам'ятників радянської епохи та монументів, що уособлювали російське колоніальне панування. Такі дії мали не лише символічний характер – вони сприяли формуванню нової системи цінностей,

¹¹⁶ *Брім О. Р.* Вплив повномасштабної війни на процеси деколонізації та півдні України // «Могилянські читання – 2025» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+: тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Історія України та Європи в контексті збереження європейських цінностей», Миколаїв, ... листоп. 2025 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 10-14.

утвердженню історичної справедливості та підкресленню самобутності південних регіонів у межах єдиної української ідентичності.

У цьому контексті важливу роль відіграв Закон про деколонізацію, який набув чинності 27 липня 2023 року. Документ передбачив завершення процесу перейменування місцевих топонімів протягом шести місяців. Згідно з ним, міська топонімічна комісія опрацювала 171 назву вулиць, що підлягали зміні, і станом на 19 листопада 2023 року більшість із них уже була затверджена. Як повідомив голова топонімічної комісії Олександр Тригуб, до кінця року депутати міської ради мали розглянути рекомендації комісії та передати узгоджений перелік назв на остаточне затвердження міському голові¹¹⁷.

У період із вересня 2023 по січень 2024 року топонімічна комісія Миколаєва провела масштабний аналіз результатів кабінетного дослідження та онлайн-опитування мешканців міста. У результаті було запропоновано перейменувати 269 об'єктів, з яких 250 – це вулиці. До списку увійшли не лише топоніми, що асоціювалися з імперським або радянським минулим, а й назви, які потребували уточнення згідно з чинним правописом чи усунення дублювань. Наприклад, у різних районах Миколаєва одночасно існували три вулиці Лесі Українки – наслідок радянської політики «укрупнення» міст через приєднання навколишніх населених пунктів¹¹⁸.

Наступним етапом стали громадські обговорення, що тривали з квітня по червень 2024 року й проводилися у форматі консультацій через платформу e-DEM, голосування в туристично-інформаційному центрі та подання пропозицій електронною поштою. Загалом участь у них взяли понад 2,5 тисячі містян. Однак процес ухвалення рішень ускладнився через зміни в законодавстві: після набуття чинності Закону про засудження російської

¹¹⁷ Кльосова С., Бондар Ф. Деколонізація топонімів у Миколаєві: на розгляді 171 назва вулиць // Суспільне Миколаїв. 19.11.2023. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/620711-dekolonizacia-toponimiv-u-mikolaevi-na-rozgladi-171-nazva-vulic>

¹¹⁸ Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва // Heinrich Böll Stiftung. 27.01.2025. URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/01/27/dekolonizatsiya-pereosmyslennya-imperskoho-mynuloho-v-publichnomu-prostori-mykolayeva>

імперської політики повноваження щодо перейменування були спершу передані від міської ради міському голові, а згодом – голові обласної військової адміністрації. На розгляд ОВА подали 190 топонімів, із яких 51 не підлягав перейменуванню через дублювання або невідповідність законодавчим вимогам¹¹⁹.

Улітку 2024 року начальником Одеської обласної військової адміністрації було видано два ключові розпорядження: № 694/А-2024 «Про перейменування вулиць»¹²⁰ та № 695/А-2024 «Про демонтаж імперських пам'ятників». Реалізація цих документів стала черговим етапом активізації процесу деколонізації в регіоні. Станом на сьогодні в Одесі демонтовано лише чотири з дев'ятнадцяти пам'ятників, зазначених у розпорядженні голови ОВА Олега Кіпера від 26 липня 2024 року. Серед них – монументи Максиму Горькому, Володимирі Висоцькому та Андрію Нілусу. Водночас за ініціативи місцевих громадських активістів із меморіального комплексу «Крила Перемоги» було вилучено макети орденів Леніна, що стало ще одним кроком до очищення публічного простору міста від радянської символіки та імперських маркерів¹²¹.

У Херсоні в межах державної політики, спрямованої на відновлення історичної справедливості та подолання наслідків радянського тоталітаризму, здійснено черговий етап демонтажу символів радянської доби. Одним із таких прикладів став демонтаж п'ятикутної зірки із зображенням серпа і молота з монумента «Три багнети», розташованого на площі 200-річчя міста. Роботи провели працівники КП «Парки Херсона» спільно з представниками Херсонського водоканалу. За інформацією Херсонської міської військової адміністрації, цей крок є складовою ширшої програми очищення публічного

¹¹⁹ Там само.

¹²⁰ Про перейменування об'єктів топонімії у населених пунктах Одеської області: розпорядження № 694/А-2024 від 26.07.2024. URL: https://rada.info/upload/users_files/04378416/be9b4abaf0232b8a529f343ad46e454c.pdf

¹²¹ Плетенчук Д. Рік деколонізації в Одесі: підсумки, проблеми й законодавчі ініціативи // Суспільне Одеса. 02.08.2025. URL: <https://suspihne.media/odesa/1081425-rik-dekolonizacii-v-odesi-promizni-pidsumki-problemi-j-zakonodavci-iniciativi>

простору від радянської символіки, що в сучасних умовах має не лише естетичне чи історичне, а й глибоке ідеологічне значення. Демонтаж подібних символів покликаний не просто усунути сліди минулого, а й сприяти утвердженню українського історичного наративу, який базується на цінностях свободи, гідності та національної самобутності. Такі дії стають важливою частиною процесу культурної деколонізації, що допомагає громадам усвідомити власну роль у формуванні нової, позбавленої імперських впливів, ідентичності¹²².

Процес деколонізації в Україні продовжує набирати обертів і поступово охоплює всі сфери суспільного життя. Так, 3 жовтня 2024 року було офіційно оголошено про черговий етап масштабних перейменувань у межах реалізації політики деколонізації. 19 вересня 2024 року Верховна Рада України на своєму пленарному засіданні підтримала постанову «Про перейменування окремих населених пунктів та районів» (реєстр. №12043)¹²³. За ухвалення документа проголосував 281 народний депутат, що свідчить про широке політичне схвалення та суспільну підтримку цих змін. Згідно з положеннями ухваленої постанови, перейменуванню підлягали 327 населених пунктів по всій території України, серед яких – 4 райони, 10 міст, 56 селищ і 261 село. Це рішення стало черговим кроком у звільненні українського простору від радянської та імперської топоніміки, а також важливим елементом формування національної ідентичності. Масштабна робота над перейменуванням має не лише символічне, а й глибоке культурно-історичне значення, адже вона сприяє поверненню історичної справедливості та зміцненню української державності через оновлення публічного простору¹²⁴.

¹²² У Херсоні із радянського монументу демонтували зірку з серпом і молотом // Укрінформ. 24.05.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3996628-u-hersoni-iz-radanskogo-monumentu-demontuvali-zirku-z-serpom-i-molotom.html>

¹²³ Про перейменування окремих населених пунктів та районів: Постанова Верховної Ради України № 3984-IX від 19.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3984-IX#Text>

¹²⁴ Деколонізація в дії // Офіційний сайт Інституту національної пам'яті. 03.10.2024. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/dekolonizaciya-v-diyi>

Подібні процеси перейменування вулиць, демонтажу радянських монументів і усунення імперської символіки сьогодні активно відбуваються по всьому південному регіону України. Лише за останні два роки тут було змінено сотні назв топонімів і прибрано десятки об'єктів, що нагадували про радянське або російське колоніальне минуле. Такі кроки стали не лише частиною державної політики деколонізації, а й проявом глибокого прагнення громад до переосмислення власної історії, зміцнення національної гідності та відновлення історичної правди. Вони символізують відмову від нав'язаних імперських наративів і поступове утвердження в суспільній свідомості українського бачення минулого, заснованого на самоповазі, свободі та тяглоті національної культури.

Важливу роль у цих трансформаціях відіграло громадянське суспільство, активісти, журналісти й культурні діячі, які ініціюють та підтримують проєкти, спрямовані на очищення публічного простору і розвиток української культурної самосвідомості. Волонтерські рухи, локальні ініціативи та мистецькі програми допомагають популяризувати нові історичні наративи, акцентуючи увагу на автономії українських територій та унікальності місцевої спадщини. Не менш суттєву функцію виконують медіа та соціальні мережі: вони стали інструментом протидії російській дезінформації, платформою для поширення історичних знань, прикладів громадянської мужності та культурного опору. Завдяки цьому цифровий простір перетворився на важливий елемент сучасної культурної боротьби – простір, де формується нова ідентичність українського Півдня.

У своєму публічному виступі «Декомунізація та деколонізація Миколаєва: проблеми і пошук рішення» доктор історичних наук, професор Ю. Котляр розкрив ключові аспекти процесів дерусифікації та деколонізації в міському просторі Миколаєва. Він підкреслив, що ці процеси не зводяться лише до перейменування вулиць або знесення пам'ятників радянським діячам – це насамперед складний і багаторівневий шлях звільнення свідомості від імперських наративів, які десятиліттями формували

викривлене бачення української історії. Ю. Котляр наголосив, що саме топоніміка, міська архітектура та символічний простір виступають індикаторами культурної пам'яті суспільства, тому зміни у цій сфері є важливою умовою відновлення історичної справедливості¹²⁵.

У форматі public talk історик окреслив проблеми, що супроводжують процес дерусифікації Миколаєва, запропонував можливі шляхи їх розв'язання та наголосив на необхідності залучення громади до ухвалення рішень. Він також звернув увагу на численні суперечності, пов'язані з історією заснування міста, та спростував поширені імперські міфи й радянські стереотипи щодо українського Півдня. На думку професора, участь громади є ключовою: процеси перейменувань, демонтажів чи встановлення нових пам'ятних знаків мають відбуватися через відкриті дискусії, публічні консультації, участь істориків, краєзнавців, митців і звичайних жителів. Лише таким шляхом можливо досягти узгодженості між офіційною політикою та громадським сприйняттям. Ю. Котляр підкреслив, що деколонізація має спиратися не лише на адміністративні дії, а й на глибоку просвітницьку, культурну та освітню роботу. Захід відбувся в межах проекту «Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва», який реалізується Платформою MY ART у партнерстві з Агенцією розвитку Миколаєва за підтримки Фонду імені Гайнріха Бюлля, Бюро Київ – Україна¹²⁶.

Одним із показових прикладів участі медіа у процесах деколонізації на півдні України стала програма «Якісні медіа – розвинені громади», ініційована організацією Internews Ukraine. Цей проєкт мав на меті підтримати місцеві засоби масової інформації, передусім у Миколаївській,

¹²⁵ «Перетворити Миколаїв на стовідсоткове українське місто», – історик Юрій Котляр про деколонізацію топонімів // Миколаївська Правда. 26.05.2023. URL: <https://www.nikpravda.com.ua/peretvoryty-mykolayiv-na-stovidsotkove-ukrayinske-misto-istoryk-yurij-kotlyar-pro-dekolonizatsiyu-toponimiv/>

¹²⁶ Платформа MY ART (25 травня 2023 рік). Юрій Котляр. Декомунізація та деколонізація Миколаєва: проблеми і пошук рішення. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7Q8nd151TaI&t=2904s>

Херсонській та Одеській областях, і допомогти журналістам опанувати сучасні підходи до висвітлення тем, пов'язаних із культурою, історією, національною пам'яттю та ідентичністю. У межах програми проводилися тренінги, консультації та спільні редакційні ініціативи, які стимулювали розвиток незалежної журналістики на рівні громад¹²⁷.

Завдяки цій ініціативі місцеві медіа перетворилися на потужний інструмент громадського голосу – вони почали активно розповідати про історії спротиву, героїзм жителів, культурне відродження та переосмислення радянського минулого. Такі матеріали не лише формують довіру між громадянами і ЗМІ, а й сприяють зміцненню інформаційної безпеки регіонів. Висвітлюючи, як війна змінює культурні символи, громадські цінності й наративи, журналісти допомагають створювати простір для критичного мислення та спільної національної пам'яті. У підсумку ця діяльність стає важливою складовою протидії російській пропаганді та утвердження інформаційної стійкості, що є невід'ємною частиною процесу культурної деколонізації та формування сучасної української ідентичності.

У статті «Деколонізація в Україні: з чим зайшли у 2025 рік» на платформі Ukraïner узагальнюється сучасний стан і динаміка процесів деколонізації, які значно активізувалися після початку повномасштабного вторгнення Росії. Автори статті наголошують, що за останні два роки Україна зробила величезний крок у подоланні російської імперської спадщини – від демонтажу пам'ятників і перейменування вулиць до очищення медіа, освіти та культурного простору від радянських і російських наративів¹²⁸.

Окрему увагу приділено прикладам із регіонів. Зокрема, в Ізмаїлі (Одеська область) протягом року демонтували понад тисячу об'єктів російськомовної реклами та вивісок, що символізує глибоке переосмислення

¹²⁷ Якісні медіа – розвинені громади: програми з підтримки регіональних медіа у 2024-му // Internews.Ua. 22.01.2025. URL: <https://internews.ua/uk/project/programi-z-pidtrimki-regionalnih-media-u-2024-mu>

¹²⁸ Деколонізація в Україні: з чим зайшли у 2025 рік // Ukraïner. Тема: Війна. 28.01.2025. URL: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia-2025/>

міського простору. Також на загальнодержавному рівні ухвалено рішення про перейменування 103 судів, що мали назви, пов'язані з радянським або російським минулим. Це свідчить про поширення деколонізаційних ініціатив не лише у сфері культури, а й у державних інституціях. Разом з тим слід підкреслити, що процес деколонізації не є простим і лінійним. У деяких громадах досі існує опір місцевої влади або населення, зберігаються пам'ятники та топоніми, пов'язані з російським імперським минулим. До труднощів належать також бюрократичні процедури, правові колізії та обмежене фінансування. Попри це, 2025 рік визначається як символічний етап – час «депушкінізації», системного очищення українського простору від залишків колоніальної культури, що відкриває шлях до формування цілісної національної ідентичності, заснованої на власній історії, мові та культурі¹²⁹.

Як в Україні так і в інших країнах Східної Європи процес деколонізації виходить за рамки звичного «перейменування вулиць і демонтажу пам'ятників» (топографічна деколонізація). Т. Гундорова стверджує, що важливішим є глибший культурний, соціальний та світоглядний вимір: повернення власної історії, мови, ідентичності, заміна культурних кодів і символів, які були нав'язані імперіями. При цьому наголошується, що деколонізація не має бути простим копіюванням західних моделей чи включенням України в «провінціальне» місце європейської цивілізації, а має враховувати власний досвід, локальний контекст і залишати за Україною повноваження формувати власний наратив. Т. Гундорова виділяє три ключові аспекти такого поглибленого підходу: по-перше, повернення історичної пам'яті та осмислення «забутих» чи занедбаних постатей, подій і спадщини, які були підтиснені імперією; по-друге, повернення культурних акторів, мови, традицій, які раніше були маргіналізовані; по-третє, очищення публічного простору від символів імперського панування – не лише топонімічно, а в освітній, музейній, медійній, культурній сферах. Якщо деколонізація обмежиться лише поверхневими змінами (зміною назв,

¹²⁹ Там само.

демонтажем), без роботи над зміною системи цінностей і символів, то її ефективність буде обмежена¹³⁰.

В умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України питання перейменування топонімів набуло нового, глибшого змісту. Воно перестало бути лише адміністративною процедурою і перетворилося на важливий елемент боротьби з колоніальною спадщиною, символічний акт звільнення від імперського минулого та утвердження української культурної самобутності.

Протягом останнього десятиліття в Україні в межах процесу декомунізації відбулося масштабне перейменування тисяч вулиць і громадських об'єктів. За інформацією проєкту «Деколонізація. Україна», станом на 2025 рік повністю завершено очищення топоніміки від радянських назв у Львівській та Івано-Франківській областях. Майже завершили цей процес Закарпатська (залишилося 4 вулиці), Дніпропетровська (7), Хмельницька (12), Тернопільська (13) та Чернівецька (25) області. Водночас у Харківській області ще потребують перейменування понад 300 вулиць, у Вінницькій – 305, у Київській та Одеській – по 228. Найбільше радянських назв зберігається в Запорізькій області, де досі не перейменовано понад 1000 об'єктів¹³¹.

У столиці процес також набув масштабів – із 2014 року в Києві перейменовано близько 500 вулиць. У 2022 році Київська міська рада ухвалила рішення про повне усунення з публічного простору символів і назв, пов'язаних із російською культурою та радянським минулим. Серед помітних подій – демонтаж радянського монумента під Аркою дружби народів (нині – Арка Свободи українського народу), знесення пам'ятників Пушкіну, Ватутіну та Чкалову, а також оновлення герба на монументі «Батьківщина-Мати», де

¹³⁰ Гундорова Т. Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза «топографічну деколонізацію»? // Часопис «Критика». 2024. № 3-4. С. 32–35.

¹³¹ Гранатова К. Десять років декомунізації в Україні: держава пододала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст // Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

радянський серп і молот замінили на український тризуб. У 2024 році в рамках дерусифікації було перейменовано три станції метро: «Дружби народів» на «Звіринецьку», «Площу Льва Толстого» на «Площу Українських Героїв», а «Проспект Правди» – на «Варшавську». У цей же час Львівщина стала першим регіоном України, який повністю позбувся радянських пам'ятників – понад 300 об'єктів, більшість із яких становили скульптури радянських солдатів¹³².

У Миколаєві процес деколонізації міського простору стартував у липні 2022 року, коли міська рада ухвалила рішення перейменувати вулицю Московську на Маріупольську – цей крок став знаком солідарності з містом, яке героїчно протистояло російській окупації. Вже навесні 2023 року ініціатива набула системного характеру завдяки співпраці громадських активістів і місцевої влади. Вагомий внесок у цей процес зробили Платформа MY ART та Агенція розвитку Миколаєва, які за підтримки Фонду імені Гайнріха Бьоля (Бюро Київ – Україна) реалізували проєкт «Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва»¹³³.

У межах цього проєкту влітку–восени 2023 року було здійснено масштабне дослідження міської топоніміки – вулиць, проспектів, площ, парків і скверів – з метою виявлення радянських та імперських назв і визначення їхньої відповідності сучасним культурним, мовним і ціннісним стандартам. Окрім аналітичної роботи, організатори провели електронне опитування мешканців щодо нових назв і серію відкритих громадських обговорень. Такі дискусії стали майданчиком для формування спільного бачення оновленого міського простору, очищеного від символів російського панування та сповненого українським змістом¹³⁴.

Водночас регіональна специфіка південних областей України надала процесам деколонізації певної складності та багатовимірності. У деяких

¹³² Там само.

¹³³ Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва // Heinrich Böll Stiftung. 27.01.2025. URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/01/27/dekolonizatsiya-pereosmyslennya-imperskoho-mynuloho-v-publichnomu-prostori-mykolayeva>

¹³⁴ Там само.

громадах, де радянські символи залишалися частиною локальної пам'яті, оновлення викликало неоднозначну реакцію та потребувало додаткового роз'яснення й діалогу. Проте завдяки активній участі місцевих ініціатив, волонтерських організацій і тісній взаємодії з органами влади вдалося сформувати ефективну модель співпраці, що забезпечила реальне просування деколонізаційних процесів навіть у складних умовах воєнного часу.

Таким чином, досвід Миколаєва став прикладом того, як поєднання громадської активності, наукового підходу та культурної рефлексії здатне перетворити деколонізацію з формальної процедури на живий процес відновлення історичної пам'яті та створення нового українського символічного простору.

Не менш важливим є і міжнародний аспект. Український досвід декомунізації та деколонізації у період війни набуває глобального значення, оскільки він стає прикладом постколоніального опору імперським наративам у сучасних умовах. Переосмислення історичної пам'яті, усунення культурного домінування Росії та формування нової національної ідентичності в умовах війни дозволяє інтегрувати Україну у ширший світовий дискурс, де аналізуються постколоніальні процеси та трансформації національної свідомості.

Стаття «Український деколоніальний глосарій: як протистояти імперськості, що це, для чого, де починати», опублікована на порталі Суспільне Культура, демонструє, як український досвід стає частиною глобального руху деколонізації та боротьби з імперською спадщиною. Автори звертають увагу на те, що деколонізація не обмежується заміною назв вулиць чи демонтажем пам'ятників, а включає ширший спектр – від мовної політики та освітніх практик до культурної ідентичності та історичної дискусії. Ініціатива зі створення першого українського деколоніального глосарію є прикладом адаптації світових гуманітарних підходів до українських реалій. Цей глосарій, що містить понад двадцять термінів на кшталт «*coloniality of knowledge*», «*epistemic injustice*», «*mnemonic war*»,

розроблений з урахуванням міжнародного наукового досвіду, сприяє інтеграції України в сучасний європейський інтелектуальний простір¹³⁵.

Стаття підкреслює, що український деколоніальний проєкт отримує підтримку від закордонних науковців, культурних інституцій і міжнародних партнерів, які визнають його важливість як частини глобальної боротьби проти імперіалізму. Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році українська деколонізація стала не лише національним, а й міжнародним завданням – символом опору культурному та інформаційному домінуванню. Створення глосарію, який поєднує українські дослідження з міжнародними теоретичними підходами, стало прикладом ефективної співпраці між українськими науковцями, громадськими організаціями та іноземними партнерами. У статті наголошується, що цей глосарій – не просто академічний проєкт, а практичний інструмент для розвитку критичного мислення, освітньої роботи й культурної дипломатії. Він покликаний зміцнити позиції України у світовому гуманітарному дискурсі, показуючи, що деколонізація – це не лише внутрішній процес очищення від імперського минулого, а й внесок у формування нового глобального бачення свободи, гідності та культурної автономії народів¹³⁶.

Період 2022–2024 років є ключовим етапом у розвитку декомунізаційних та деколонізаційних процесів в Україні. Вони набули стратегічного значення для збереження національної ідентичності, консолідації суспільства, зміцнення культурної та освітньої політики держави та утвердження історичної суб'єктності України.

Сьогодні тема деколонізації України набуває особливого значення у зв'язку з триваючою війною, яку веде Російська Федерація проти нашої держави. Як зазначає українська дослідниця Світлана Бедарева, питання звільнення українського суспільства від колоніальної спадщини має не лише

¹³⁵ Горлач П. «Український Деколоніальний Глосарій» як протистояння імперськості: що це, для чого, де почитати // Суспільне Культура. 17.04.2024. URL: <https://suspilne.media/culture/724982-ukrainskij-dekolonialnij-glosarij-ak-protistoanna-imperskosti-so-ce-dla-cogo-de-pocitati/>

¹³⁶ Там само.

політичний, а й культурний вимір. З 2022 року головною темою її дослідження стала деколонізація українського мистецтва як форма культурного опору агресії. Бедарева вважає, що деколонізація України має не лише політичний, а й глибокий епістемологічний і культурний сенс. Через мистецтво, кіно, літературу, громадські ініціативи українці формують нову систему знань про себе, очищену від імперських схем. Мистецтво, за її словами, стає зброєю знання – воно документує війну, переосмислює історію, виявляє колоніальні травми і пропонує нові образи свободи. Саме через культурні практики українське суспільство руйнує колоніальні наративи, які десятиліттями нав'язувала Росія. Однією з головних проблем Бедарева називає пошук адекватної термінології для опису українського досвіду деколонізації. Західні академічні моделі не завжди придатні для України, адже наш контекст відрізняється від африканських чи латиноамериканських колоніальних історій. С. Бедарева наголошує, що український випадок унікальний: Росія продовжує поводитися як імперська держава, попри формальне зникнення колоніальної системи. Тому Україна фактично стала полем боротьби між анахронічним імперським мисленням і сучасним демократичним баченням світу¹³⁷.

У роботі Л. Мавдрик підкреслюється, що деколонізацію не можна зводити лише до символічних змін – перейменувань вулиць чи демонтажу пам'ятників. Це насамперед процес глибокого культурного переосмислення, який передбачає звільнення від колоніальних схем мислення, домінування російських культурних кодів і повернення до автентичних українських смислів. Такий підхід сприяє формуванню нової, самодостатньої ідентичності, в основі якої – історична пам'ять, мова, культура й усвідомлення власної суб'єктності. Особливу увагу авторка приділяє періоду після 2022 року, коли повномасштабна війна загострила всі попередні

¹³⁷ Biedarieva S. Ukraine's Decolonization and Its Cultural Impact in a Time of War: A Conversation With George F. Kennan Fellow Svitlana Biedarieva // Kennan Institute Scholar Spotlights, Woodrow Wilson International Center for Scholars. Posted 5 June 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/ukraines-decolonization-and-its-cultural-impact-time-war-conversation-george-f-kennan>

суспільні процеси. Війна, за її словами, не тільки зруйнувала старі зв'язки, але й стала каталізатором глибокої національної єдності, що водночас співіснує з локальними відмінностями. Л. Мавдрик підкреслює, що сьогодні Україна проходить складний, але неминучий етап переосмислення – створює власний наратив, очищений від колоніального впливу, і формує нову, стійку національну ідентичність. Науковиця також звертає увагу на те, що справжня деколонізація можлива лише тоді, коли вона поєднує політичний, культурний і ментальний виміри. Зміна назв вулиць і демонтаж пам'ятників – лише поверхневий рівень; значно важливішим є подолання внутрішніх стереотипів, сформованих імперським мисленням. Вона наголошує, що для досягнення позитивного миру в Україні необхідно подолати не тільки військову агресію, а й наслідки колоніальної залежності – у свідомості, культурі, освіті¹³⁸.

У статті «Інституційна трансформація та культурна деколонізація в Україні» С. Бедаревої викладено, як культурна деколонізація України тісно пов'язана з трансформацією її інституційного середовища. Авторка аналізує, як війна з росією не лише вивела Україну на новий рівень політичного конфлікту, але й стимулювала процеси радикального переосмислення культурної, історичної та соціальної самоідентифікації. Дослідниця стверджує, що деколонізація в українському контексті – це не просто заміна символів чи демонтаж радянських чи імперських структур, а глибокий процес «розплутування» колоніальних та постколоніальних наративів, який відбувається на рівні індивідів, культурних інституцій і державних органів¹³⁹.

С. Бедарева підкреслює, що перетворення інституцій – музеїв, культурних центрів, освітніх програм – є ключовим компонентом цієї

¹³⁸ Mavdryk L. Decolonisation and Polarisation: Exploring Ukraine's Societal Transformation Post-2014 and 2022 in the Shadow of Colonial Logics // UiT The Arctic University of Norway, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education. Tromsø, 2025. URL: <https://munin.uit.no/handle/10037/37393>

¹³⁹ Biedarieva S. Institutional Transformation and Cultural Decolonization in Ukraine // Wilson Center Blog. August 16, 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/institutional-transformation-and-cultural-decolonization-ukraine>

деколонізаційної стратегії. Вона розглядає приклади виставок і проєктів, що демонструють, як воєнна руйнація стає середовищем для культурного переосмислення: наприклад, музей, який у часи війни перетворюється на «нон-місце», служачи артефактом травми й акту реагування. Бедарєва акцентує увагу на тому, що нові культурні дискурси – ті, що виростили в умовах війни – поступово стають платформою для створення «деколоніального знання», яке змінює не лише зміст, але й форму культурної роботи України¹⁴⁰.

Деколонізацію варто розглядати не лише як державну політику, а й як особистий процес, що відбувається у свідомості кожного українця. Він проявляється у переосмисленні власної ідентичності, відмові від російського культурного впливу, переході на українську мову, підтримці національного контенту та культурних традицій. Це внутрішня робота над усвідомленням того, що є справді українським, а що було нав'язане імперською ідеологією. У цьому контексті особливе значення має формування нових національних наративів, які зміцнюють українську ідентичність. Серед них – ідея боротьби за свободу та незалежність, що символізує послідовне прагнення українського народу до суверенності; європейський наратив, який утверджує Україну як частину спільноти демократичних цінностей; культурно-відроджувальний, спрямований на підтримку української мови, літератури, мистецтва; та деколонізаційно-деімперіалізаційний, який руйнує старі імперські міфи, очищує публічний простір від радянської символіки й сприяє переосмисленню історичної пам'яті. Таким чином, на думку А. І. Зякун, сучасна деколонізація – це не лише зміна назв і демонтаж пам'ятників, а глибоке відновлення української самосвідомості, засноване на свободі, гідності та історичній правді¹⁴¹.

¹⁴⁰ Там само.

¹⁴¹ Зякун А. І. Український шлях деколонізації / XII Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» // ред. колегія: В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. Суми, 28 травня 2025 р. С. 142-146.

Перейменування вулиць, демонтаж радянських монументів і усунення з публічного простору імен імперських діячів – це лише початковий етап глибшого процесу деколонізації. Справжнє очищення має відбуватися не лише у фізичному, а й у символічному, культурному та ментальному вимірах. Йдеться про створення такого простору, у якому українська історія, культура й цінності формують основу національної ідентичності, а не є тінню чужої імперської спадщини. Тільки комплексна дерусифікація – від назв і пам'ятників до освітніх програм, літератури, музики й кіно – здатна остаточно зруйнувати нав'язаний міф про «братні народи» та зробити будь-які спроби Росії «повернути» Україну безглуздими¹⁴².

Як зазначає історик Володимир В'ятрович, поки російський військовий, потрапивши на українську землю, впізнає тут знайомі назви, музику, символи й постаті, він не відчуватиме, що перебуває в чужій державі. Це створює ідеологічне підґрунтя для нових спроб окупації¹⁴³. Тому деколонізація – це не лише про знищення залишків минулого, а про формування нового культурного середовища, у якому Україна постає як незалежна, самодостатня та ціннісно відмінна від Росії держава. Тільки тоді ми зможемо гарантувати, що ніхто більше не сплутає українську землю з частиною «руського мира».

Таким чином, сучасний процес деколонізації в Україні має всеохопний характер і поєднує політичний, культурний, освітній та особистісний виміри. Він розпочався ще у 1990-х роках, але особливо активізувався після Революції Гідності та повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Прийняття у 2023 році закону «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» закріпило правові механізми для очищення публічного простору від російських і радянських символів. Внаслідок цього відбулося масове

¹⁴² Лавришин Ю. Звільнитися від імперського спадку: як триває деколонізація та дерусифікація // Детектор медіа. 09.07.2023.

¹⁴³ В'ятрович розповів про запуснену в Україні деколонізацію // Апостроф. 9 квітня 2019 р. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2019-04-09/vyatrovich-rasskazal-pro-zapuschenuyu-v-ukraine-dekolonizatsiyu/159609>

перейменування вулиць, населених пунктів, демонтаж пам'ятників, а також активна робота над переосмисленням історичної пам'яті та культурної спадщини.

Деколонізація набуває культурного виміру – від трансформації музейних практик до розвитку культурної дипломатії. Українські установи, зокрема Український інститут національної пам'яті та Міністерство закордонних справ, просувають україноцентричні наративи, зміцнюючи міжнародний імідж України як самобутньої європейської держави. Водночас цей процес має й особистісний вимір – громадяни дедалі частіше свідомо відмовляються від російського культурного впливу, переходять на українську мову, осмислюють власну ідентичність. У підсумку, деколонізація в Україні – це не лише демонтаж імперських символів, а формування нової системи національних наративів: боротьби за свободу, європейської приналежності, культурного відродження, деімперіалізації та інклюзивності. Саме ці наративи стають основою сучасної української ідентичності, що поєднує історичну пам'ять, демократичні цінності та прагнення до самостійного розвитку поза імперським минулим.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження на тему «Декомунізація та деколонізація в Україні (2013–2024 рр.)» було проаналізовано передумови, основні етапи та специфіку процесів очищення українського суспільства від радянської та російсько-імперської спадщини. Комплексне дослідження дало змогу з'ясувати, як декомунізація та деколонізація трансформувалися від символічних і політичних кроків до глибокого культурного та ментального оновлення українського суспільства, особливо, в умовах повномасштабної війни. Застосування історико-порівняльного, аналітичного та структурно-функціонального методів дозволило сформулювати ключові висновки щодо природи, динаміки та перспектив подальшого розвитку цих процесів у сучасній Україні.

1. Аналіз стану наукової розробки декомунізації та деколонізації в українській історичній науці показав, що процес формування наукового дискурсу навколо цієї проблематики розпочався ще у 1990-х роках, але активного розвитку набув після 2014 року, коли питання переосмислення радянського минулого набуло особливого значення в умовах російсько-української війни. Сучасна історіографія представлена широким колом праць українських і зарубіжних дослідників, зокрема В. В'ятровича, О. Гриценка, А. Киридон, Ю. Котляра, Т. Ольшанського, С. Громенка, С. Бедаревої та інших, які трактують декомунізацію не лише як політичну чи правову реформу, а передусім як глибокий культурний і світоглядний процес звільнення суспільства від ідеологічної спадщини тоталітаризму. У працях дослідників наголошується, що декомунізація є складовою ширшого процесу деколонізації українського суспільства, який охоплює зміну символічного простору, політики пам'яті, освітньої та культурної сфери.

Іноземні дослідники, як Томаш Стрик, Девід Марплс, Олександр Дж. Мотиль, Тадеуш Ольшанський та інші, розглядають український досвід у ширшому контексті посттоталітарних і постколоніальних трансформацій,

акцентуючи як на позитивному символічному звільненні від радянської спадщини, так і на ризиках політизації історії. Їхні праці збалансовують наукову об'єктивність із розумінням специфіки українських реалій, що робить зарубіжну історіографію цінним джерелом для глибшого аналізу гуманітарних змін, які переживає Україна.

Отже, історіографічний огляд свідчить, що проблема декомунізації та деколонізації розглядається як міждисциплінарна, що поєднує історичний, культурологічний, соціально-політичний і філософський аспекти. Дослідники сходяться на думці, що ці процеси відіграють ключову роль у формуванні нової української ідентичності, заснованої на принципах демократизму, історичної справедливості та національної самосвідомості.

2. До джерельної бази, що стала підґрунтям для дослідження процесів декомунізації та деколонізації в Україні у 2013–2024 роках, належать нормативно-правові акти, офіційні документи державних органів влади, аналітичні звіти, періодичні видання, архівні матеріали, а також електронні ресурси, які відображають динаміку та суспільне сприйняття цих процесів.

Вагоме місце серед джерел посідає законодавча база України, що закріпила державну позицію щодо засудження тоталітарних режимів та очищення публічного простору від символів радянського минулого. Значну роль відіграють звіти Українського інституту національної пам'яті, Верховної Ради України та Міністерства культури, які містять фактичні дані, методичні рекомендації та результати реалізації політики декомунізації. Джерельна база дослідження є різноплановою та репрезентативною, що забезпечує можливість комплексного аналізу декомунізаційних і деколонізаційних процесів – від нормативного регулювання до суспільної реакції. Це створює основу для об'єктивного відтворення ходу трансформацій в українському гуманітарному, політичному та культурному просторі.

3. Методологічну основу дослідження складають сукупність підходів, принципів і методів, що забезпечили комплексний аналіз процесів

декомунізації та деколонізації в Україні. Методологічну основу роботи становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системності, які дали змогу розглядати ці явища у контексті політичних, соціокультурних і світоглядних трансформацій українського суспільства. У дослідженні застосовано загальнонаукові методи – аналіз, синтез, індукцію та дедукцію – для узагальнення наукових підходів і формування цілісного уявлення про еволюцію декомунізаційних процесів. Використано також порівняльно-історичний метод для виявлення спільних і відмінних рис українського досвіду у співвідношенні з посттоталітарними трансформаціями в країнах Центрально-Східної Європи. Метод контент-аналізу дозволив простежити суспільну реакцію на зміни у публічному просторі, а структурно-функціональний підхід – визначити взаємозв'язок між законодавчими, культурними та соціальними аспектами декомунізації.

Таким чином, методологічна основа дослідження забезпечила наукову обґрунтованість і системність висновків, дозволивши розкрити декомунізацію та деколонізацію як багатовимірні процеси, що поєднують політичну реформу, культурне переосмислення та формування нової національної ідентичності.

4. Декомунізація в Україні у 2013–2021 роках стала важливим етапом у процесі відновлення національної пам'яті та подолання наслідків радянського тоталітаризму. Її активна фаза розпочалася після Революції Гідності, коли українське суспільство остаточно усвідомило потребу відмови від імперських ідеологічних наративів. У цей період було ухвалено низку законодавчих актів, спрямованих на засудження комуністичного режиму, перейменування топонімів, демонтаж пам'ятників радянським діячам та очищення публічного простору від символів минулої епохи. Ці заходи сприяли формуванню нової системи цінностей, утвердженню української державності й закладенню основ для сучасної політики національної пам'яті.

Водночас, декомунізація виявилася не лише правовим чи адміністративним процесом, а передусім культурно-ідеологічною

трансформацією. Вона сприяла переосмисленню історичного минулого, формуванню нових смислів у суспільній свідомості та пробудженню інтересу до власної історії й національних героїв. Однак, зберігалися й певні суперечності – частина населення продовжувала виявляти ностальгію за радянським минулим, що свідчило про потребу у подальшій просвітницькій роботі.

Таким чином, декомунізація цього періоду стала фундаментом для ширших процесів деколонізації, спрямованих на звільнення українського простору – як фізичного, так і ментального – від залишків імперського впливу.

5. У 2022–2024 роках декомунізаційні процеси в Україні отримали новий, глибший зміст, трансформувались у широку хвилю деколонізації, що охопила не лише публічний простір, а й усі сфери суспільного життя. Повномасштабне вторгнення Росії стало каталізатором радикальних змін у ставленні до імперської спадщини: дерусифікація і деколонізація перетворилися на елемент національної безпеки, культурного опору й самоідентифікації. Відбулося масове перейменування вулиць, міст і площ, демонтаж пам'ятників російським діячам, вилучення радянських символів. Прийняття Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики і деколонізацію топонімії» визначило правові механізми очищення простору від російського культурного домінування. Деколонізація стала не лише політичним чи адміністративним процесом, а потужним символом духовного відродження та утвердження української ідентичності.

Разом з тим, у цей період особливого значення набули культурні, освітні та інформаційні аспекти деколонізації. Україна активно переосмислює власну історію, реформує освітні програми, змінює музейну політику та культурний наратив, поступово витісняючи російські впливи з гуманітарного простору. Відбувається формування нових державних і громадських ініціатив, спрямованих на підтримку української мови, культури, релігії та

національних символів. Паралельно з цим, зростає міжнародна підтримка України у відновленні історичної справедливості й деколоніальному переосмисленні її минулого. Отже, сучасна деколонізація – це не лише продовження декомунізації, а якісно новий етап боротьби за культурну незалежність і утвердження України як самостійного європейського цивілізаційного центру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Законодавчі акти

1. Питання щодо використання державних символів України: Указ Президента України № 79/2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79/2001>
2. Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України № 962-XII від 17.04.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12#Text>
3. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років: Закон України № 315-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19#Text>
4. Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української національної революції 1917–1921 рр. та вшанування пам'яті її учасників: Указ Президента України № 297/2007 від 12.04.2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2972007-5744>
5. Про пам'ятники, взяті на облік відповідно до законодавства Української РСР, що не підлягають занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Наказ Міністерства культури і туризму України № 614/0/16-08 від 23.05.2008. URL: <https://uk.wikisource.org/wiki/>
6. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті: Закон України № 314-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
7. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України № 316-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19#Text>
8. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди

їхньої символіки: Закон України № 317-VIII від 09.04.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>

9. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну: Закон України № 2265-IX від 22.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20>

10. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімі: Закон України № 3005-IX від 21.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

11. Про охорону культурної спадщини: Закон України №1805-III від 08.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>

12. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України: Закон України № 3097-IX від 03.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3097-20#Text>

13. Про перейменування об'єктів топонімії у населених пунктах Одеської області: розпорядження № 694/A-2024 від 26.07.2024 р. URL: https://rada.info/upload/users_files/04378416/be9b4abaf0232b8a529f343ad46e454c.pdf

14. Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні: Указ Президента України № 250/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2502007-5688>

15. Про перейменування окремих населених пунктів та районів: Постанова Верховної Ради України № 3984-IX від 19.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3984-IX#Text>

16. Про День пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років: Закон України № 3107-IX від 29.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3107-20#Text>

17. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Measures to dismantle the heritage of former communist totalitarian systems: Explanatory Memorandum // Council of Europe Documents. Strasbourg, 1996. URL: <https://pace.coe.int/files/8214/html>

Довідкові джерела

18. Аналітичні звіти Українського інституту національної пам'яті за останні 10 років // Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. URL <https://uinp.gov.ua/pro-institut/zvity>

19. Велика українська енциклопедія // Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво». URL: <https://vue.gov.ua>

20. *Рябенко С., Когут А.* Європейські законодавчі практики декомунізації: висновки для України. Аналітичний звіт // Центр досліджень визвольного руху. Львів: «Часопис», 2017. 52 с.

Збірники документів і матеріалів

21. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати. Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / Упоряд.: С. Бутко, С. Горобець, І. Каретніков, Б. Короленко, М. Майоров (упоряд.). Український інститут національної пам'яті. Київ: Український інститут національної пам'яті, 2015. 234 с.

22. Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. НАН України. Інститут історії України. Київ: Інститут історії України, 2022. 802 с.

23. Посібник з очищення публічного простору українських міст від російських і радянських топонімів / за заг. ред. В. Оніщенко в межах проєкту «Transparent Cities: електронна платформа взаємодії громадян та місцевої

влади для забезпечення підзвітності та належного врядування». Transparency International Ukraine. 2023. 22 с. URL: <https://decentralization.ua/uploads/library/file/860/1.pdf>

Періодика

24. Горlach П. «Український Деколоніальний Глосарій» як протистояння імперськості: що це, для чого, де почитати // Суспільне Культура. 17.04.2024. URL: <https://suspilne.media/culture/724982-ukrainskij-dekolonialnij-glosarij-ak-protistoanna-imperskosti-so-ce-dla-cogo-de-pocitati/>

25. Гундорова Т. Деколонізація і провінціалізація Європи: чи варто виходити поза «топографічну деколонізацію»? // Часопис «Критика». 2024. № 3-4. С. 32–35.

26. Деколонізація в Україні: від початку повномасштабного вторгнення було перейменовано 35 тис. вулиць та інших об'єктів топоніміки // Рубрика «Все по полицкам». 07.11.2024. URL: <https://rubryka.com/2024/11/07/dekolonizatsiya-v-ukrayini/>

27. Деколонізація: як очистити простір від російського // Ukraïner. 15.06.2023. URL: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia/>

28. Деколонізація: переосмислення імперського минулого в публічному просторі Миколаєва // Heinrich Böll Stiftung. 27.01.2025. URL: <https://ua.boell.org/uk/2025/01/27/dekolonizatsiya-pereosmyslennya-imperskohomynuloho-v-publichnomu-prostori-mykolayeva>

29. Довгань К. Реформа із запізненням та миттєвим ефектом: як змінили Україну за 6 років // 24 канал. 09.04.2021. URL: <https://24tv.ua/dekomunizatsiya-v-ukrayini-zmini-za-6-rokiv-hto-zavazhayen1592692>

30. Дронова К., Стадний Є. Декомунізаційні закони: пропозиція правок // VoxUkraine. Травень 2015. URL: <https://voxukraine.org/dekomunizatsiini-zakonypropozytsiia-pravok>

31. Звернення Президента Зеленського від 11 вересня 2022 року // Київ Пост. 21.09.2022. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/3643>

32. Знесли останній пам'ятник: одна з областей заявила про завершення декомунізації // Аналітичний портал «Слово і діло». 30.01.2024. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/01/30/novyna/suspilstvo/znesly-ostannij-pamyatnyk-odna-oblastej-zayavyla-pro-zavershennya-dekomunizaciyi>

33. Ковалевська О. Звільнення простору. Декомунізація як деколонізація візуального простору українських міст // Український тиждень. 2015. 26 листопада. URL: <http://tyzhden.ua/Society/152408>

34. Кльосова С., Бондар Ф. Деколонізація топонімів у Миколаєві: на розгляді 171 назва вулиць // Суспільне Миколаїв. 19.11.2023. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/620711-dekolonizacia-toponimiv-u-mikolaevi-na-rozgladi-171-nazva-vulic>

35. Куріна А. Історик Георгій Касьянов: «Способи здійснення декомунізації нагадують комуністичні практики» // Українська правда. 7.05.2016. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2016/05/7/211912/>

36. Лавришин Ю. Звільнитися від імперського спадку: як триває деколонізація та дерусифікація // Детектор медіа. 09.07.2023. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/32380/2023-07-09-zvilnytysya-vid-imperskogo-spadku-yak-tryvaie-dekolonizatsiya-ta-derusyifikatsiya/>

37. Латиш Ю. «Випалюйте в собі все російське!» Мнемонічна деколонізація під час російсько-української війни // Міжнародний інтелектуальний часопис «Україна Модерна». 30.01.2024. URL: <https://uamoderna.com/war/vypalyujte-v-sobi-vse-rosijske-mnemonichna-dekolonizacziya-pid-chas-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny/>

38. Лемко І. Декомунізація = дерусифікація // Збруч. 2015. 4 травня. <http://zbruc.news/node/35671>

39. Лосєв І. Декомунізація = дерусифікація України // Український тиждень. 2015. 28 листопада. URL: <http://m.tyzhden.ua/Society/152416>

40. «Перетворити Миколаїв на стовідсоткове українське місто», – історик Юрій Котляр про деколонізацію топонімів // Миколаївська Правда. 26.05.2023. URL: <https://www.nikpravda.com.ua/peretvoryty-mykolayiv-na-stovidsotkove-ukrayinske-misto-istoryk-yurij-kotlyar-pro-dekolonizatsiyu-toponimiv/>

41. Плетенчук Д. Рік деколонізації в Одесі: підсумки, проблеми й законодавчі ініціативи // Суспільне Одеса. 02.08.2025. URL: <https://suspilne.media/odesa/1081425-rik-dekolonizacii-v-odesi-promizni-pidsumki-problemi-j-zakonodavci-iniciativi>

42. Плетенчук Д., Тітуренко Я. Декомунізація по-миколаївськи: чому місто ніяк не попрощається з радянськими пам'ятниками // Суспільне Миколаїв. 30.08.2024. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/823353-dekomunizacia-po-mikolaivski-comu-misto-niak-ne-poprosaetsa-z-radanskimi-pamatnikami>

43. Порошенко П. Імена катів – геть з карти України, маємо завершити декомунізацію // Українська правда. 15 травня 2016. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2016/05/15/7108483>

44. Портников В. Деконструювати Російську імперію – наше завдання – Зінченко про декомунізацію // Радіо Свобода. 21.05.2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29240542.html>

45. Судин Д. «Чорно-білі» рішення декомунізації // Україна модерна. 07.05.2016. URL: <http://uamoderna.com/blogy/danilo-sudin/black-and-white-decommunization>

46. У Херсоні із радянського монументу демонтували зірку з серпом і молотом // Укрінформ. 24.05.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3996628-u-hersoni-iz-radanskogo-monumentu-demontuvali-zirku-z-serpom-i-molotom.html>

47. Якісні медіа – розвинені громади: програми з підтримки регіональних медіа у 2024-му // Internews.Ua. 22.01.2025. URL: <https://internews.ua/uk/project/programi-z-pidtrimki-regionalnih-media-u-2024-mu>

48. *Riabenko S.* Ten myths about decommunization in Ukraine // Euromaidan Press. 2015. June 18. URL: <http://euromaidanpress.com/2015/06/18/ten-myths-about-decommunization-in-ukraine/>

Зображальні джерела

49. Деколонізація в Україні: основні підсумки та проблеми в регіонах // Укрінформ. 05.11.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3922471-dekolonizacia-v-ukraini-osnovni-pidsumki-ta-problemi-u-regionah.html>

50. Деколонізація в дії // Офіційний сайт Інституту національної пам'яті. 03.10.2024. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/dekolonizaciya-v-diyi>

51. Креміль закликав провести в Україні топонімічну деколонізацію: Арбузинки, Южного і Первомайська немає бути // LB.UA. Дорослий погляд на світ. 11.04.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/04/11/513040_kremin_zaklikav_provesti_ukraini.html

52. Інтернет-радіо Holos FM (20 квітня 2025 рік). ДЕКОМУНІЗАЦІЯ: як чотири закони змінили Україну за 10 років / Decommunization in Ukraine. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Js9AfZpZfy8>

53. Платформа MY ART (25 травня 2023 рік). Юрій Котляр. Декомунізація та деколонізація Миколаєва: проблеми і пошук рішення. [Video]. Youtube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7Q8nd151TaI&t=2904s>

Наративні джерела

54. Відкритий лист науковців та експертів з України стосовно так званого «Антикомуністичного закону» // Критика. Квітень, 2015. URL: <http://krytyka.com/ua/articles/vidkrytyy-lyst-naukovtsiv-ta-ekspertiv-ukrayinoznavtsiv-shchodo-tak-zvanoho>

55. В'ятрович розповів про запуснену в Україні деколонізацію // Апостроф. 9 квітня 2019 р. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2019-04-09/vyatrovich-rasskazal-pro-zapuschennuyu-v-ukraine-dekolonizatsiyu/159609>

56. В'ятрович В. Декомунізація і академічна дискусія. // Критика, травень 2015. URL: <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/dekomunizatsiya-i-akademichnadyskusiya>

57. Гонко Г. Чого ні в кого не виникає питання, чому в нас не може діяти нацистська партія? // Телекритика, 19 квітня 2015. URL: <http://ru.telekritika.ua/kontekst/2015-04-19/106201>

58. Деколонізація в Україні: з чим зайшли у 2025 рік // Ukraïner. Тема: Війна. 28.01.2025. URL: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia-2025/>

59. Литвиненко О. М. Проблеми декомунізації меморіального простору України: доповідь // Серія «Гуманітарний розвиток». 2016. № 33. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-07/dekomunizasia-1065b.pdf>

60. Проєкт «Деколонізація Миколаєва: аналіз нових топонімів у публічному просторі» // Брошура Бьоля, створена Платформою MY ART за підтримки Фонду ім. Гайнріха Бьоля, Бюро Київ-Україна. 2024. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2025-01/brochure_decolonization_2024.pdf

Література

61. Бажан О. У чому полягає деколонізація в українському публічному просторі в умовах Російсько-української війни? Перелом: Війна Росії проти України у часових пластах і просторах минувшини. Діалоги з істориками. У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій. К.: НАН України. Ін-т історії України, 2022. С. 109-111.

62. Брім О. Р. Основні хвилі декомунізації та деколонізації в Україні // «Могилянські читання – 2024» в рамках міжнародного проєкту Erasmus+: тези доповідей Міжнародної наукової конференції «Історія України та Європи в контексті збереження європейських цінностей», Миколаїв, 8

листоп. 2024 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 68–73.

63. *Брім О. Р.* Топонімічна деколонізація як форма боротьби з російською агресією // «Ольвійський форум – 2025» в рамках освітнього проєкту ЄС Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine» : тези доповідей міжнародної наукової конференції «Європейські цінності в Україні: історичний аспект», Миколаїв, 2025 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 19-23.

64. *Брім О. Р.* Вплив повномасштабної війни на процеси деколонізації та півдні України // «Могилянські читання – 2025: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти»: До 30-річчя ЧНУ імені Петра Могили. XXVIII Всеукраїнська щорічна науково-практична конференція: тези доповідей наукової секції «Історія та археологія». Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2025. С. 10-14.

65. *Водотика С.* Міський простір, декомунізація і проблеми історичної пам'яті // Місто: історія, культура, суспільство. 2017. № 1. С. 119-133. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks2017112>

66. *Галенко О.* Південь нагадує, що історію України час переписати // Схід і Південь України: час, соціум, простір: у 2 т. Т. 1. К.: Ін-т історії України НАН України. 2014. С. 54-75.

67. *Герчанівська П. Е.* Деколонізація суспільства: український поворот // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 32–41.

68. *Гомілко О.* Деколонізація української культури: політика воук чи національне пробудження? // Філософська думка. 2023. № 3. С. 49–58. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1efa10cd-5022-449b-8170-a04737f5310d/content>

69. *Гранатова К.* Десять років декомунізації в Україні: держава пододала шлях від стихійних «ленінопадів» до перейменувань міст //

Аргумент. 10.04.2025. URL: <https://argumentua.com/stati/desyat-rokiv-dekomunizatsii-v-ukraini-derzhava-podolala-shlyakh-vid-stikhiinikh-leninopadiv-do>

70. *Грищенко О. А.* Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України ; Інститут культурології НАН України, 2019. 320 с.

71. *Громенко С.* Декомунізація. Дерадянізація? Деколонізація! // Локальна історія. 11.12.2019. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/dekomunizatsiia-deradianizatsiia-dekolonizatsiia/>

72. До питання подолання комплексу меншовартості українською культурою. Частина 1 : оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету // Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. Інформаційний центр з питань культури та мистецтва. ДЗК. Випуск 10/3. 2024. 16 с. URL: https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2024/mensh1.pdf

73. *Зякун А. І.* Український шлях деколонізації / XII Всеукраїнська науково-практична конференція «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи» // ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. Суми, 28 травня 2025 р. С. 142-146.

74. *Касьянов Г.* Past Continuous: Історична політика 1980-х –2000-х: Україна та сусіди. К.: Лаурус, 2018. 420 с.

75. *Киридон А. М.* Декомунізація в Україні: перерозподіл символічного ресурсу // Зовнішні справи. 2020. № 7-8. С. 35-40.

76. *Киридон А. М.* Декомунізація в Україні: природа та сутнісні характеристики процесу // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри: збірка наукових праць. Вип. 6 / відп. ред. М. І. Михайлуца. Херсон: ФОП Грінь Д.С., 2017. С. 157-163.

77. *Кобченко К.* Декомунізація в Україні: постколоніальний контекст // Українознавчий альманах. 2016. Т. 16. С. 66. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/161/153>
78. *Малес Л.* Дискурс декомунізації в Києві // Соціологічні студії. Розділ І. Соціологія: актуальне, дискусійне. 2 (9), 2016. С. 16-21.
79. *Міхно О.* Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури // Український педагогічний журнал . 2024. № 1. С. 104-113.
80. *Мусієздов О.* Між пропагандою та мистецтвом: Знову про соціологію та декомунізацію // Україна модерна. 14.07.2016. URL: <https://uamoderna.com/blogy/oleksi-musiezdov/mizh-propagandoju-ta-mystetstvom/>
81. *Покацаєв П. С.* Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 2. С. 78-81. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2018/16.pdf
82. *Портнов А.* Про декомунізацію, ідентичність та історичні закони дещо інакше // Критика. Травень, 2015. URL: <https://krytyka.com/ua/solutions/opinions/pro-dekomunizatsiyuidentychnist-ta-istorychni-zakony-deshcho-inakshe>
83. *Руденко С.* «Декомунізаційний» закон на сторожі збереження нерухомих пам'яток // Праці Центру пам'яткознавства. 2016. № 30. С. 283 – 300.
84. *Рябчук М. Ю.* Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? // Наукові праці ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2016. №2(82).С. 104-117.
85. Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи: збірник тез доповіді. Матер. XII Всеукр. наук.- практ. конф. (Суми, 28 травня 2025 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін. Суми : Сумський державний університет, 2025. 265 с.

86. *Хітрова Т.* «Декомунізація» як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі України // *Образ: наук. журнал.* КНУ ім. Т.Г. Шевченка. Інститут журналістики. 2015. Випуск 3 (18). С. 60–67.

87. *Циба В. М.* «Декомунізація» і легітимація правлячої еліти в Україні // *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія, соціологія, політологія.* 2017. № 1. С. 152-171.

88. *Шаповал Ю., Васильєва І., Матвієнко І.* Українське суспільство у 2014–2020 рр. // *Український історичний журнал.* 2020. №4. С. 123-137. URL: <http://ir.library.nmu.com/bitstream/123456789/6905/1/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D1%83.pdf>

89. *Biedariev S.* Ukraine's Decolonization and Its Cultural Impact in a Time of War: A Conversation With George F. Kennan Fellow Svitlana Biedariev // Kennan Institute Scholar Spotlights, Woodrow Wilson International Center for Scholars. Posted 5 June 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/article/ukraines-decolonization-and-its-cultural-impact-time-war-conversation-george-f-kennan>

90. *Biedariev S.* Institutional Transformation and Cultural Decolonization in Ukraine // Wilson Center Blog. August 16, 2023. URL: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/institutional-transformation-and-cultural-decolonization-ukraine>

91. *Jansen J., Osterhammel J.* Decolonization: a short history. Princeton: Princeton university press, 2017. 254 p.

92. *Kotlyar Yu.* Decommunization of Ukraine in the context of generation change // *Danubius, XXXV – Supliment, Galați,* 2017. P. 99-108.

93. *Kotlyar Yu.* Historical memory and historical science: european and Ukrainian discourses // *European historical studies.* 2021. № 18. P 78-88.

94. *Mavdryk L.* Decolonisation and Polarisation: Exploring Ukraine's Societal Transformation Post-2014 and 2022 in the Shadow of Colonial Logics // *UiT The*

Arctic University of Norway, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education. Tromsø, 2025. URL: <https://munin.uit.no/handle/10037/37393>

95. *Marples D.* Ukraine Parliament Legalizes «Fighters for Ukrainian Independence in the 20th Century» // Current Politics in Ukraine. 2015, April 9. URL: <https://ukraineanalysis.wordpress.com/2015/04/09/ukraine-parliament-legalizes-fighters-for-ukrainian-independence-in-the-20th-century/>

96. *Marples D.* Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. New Eastern Europe, September 16, 2016. URL: <http://neweasterneurope.eu/post-author/david-marples/>

97. *Motyl A.* De-Communization, Hannah Arendt, and Ukrainian Nationalism // Kyiv post. Ukraine`s global voice. 2015. July 29 URL: <https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/alexander-j-motyl-de-communization-hannah-arendt-and-ukrainian-nationalism-394508.html?SuperSocializerAuth=LiveJournal>

98. *Olszański T. A.* Wielka dekomunizacja. Ukraińska polityka historyczna czasu wojny. / Punkt Widzenia, Numer 65. Warszawa: Centre For Eastern Studies, 2017.

99. *Stryjek T.* Ukraina przed końcem Historii. Warszawa: Wydawnictwo naukowe Scholar, 2014. 412 s.

100. *Schneider J. D.* Ethno-symbolism and Decommunization in the Post-Maidan Ukraine // Germanic and Slavic Languages and Literatures Graduate Theses & Dissertations. Spring, 2018 URL: https://scholar.colorado.edu/gslg_gradetds/31

101. *Takhtaulova M.* Kharkiv Toponimy: Stages of Decommunization. City, History, Culture, Society. 2017. № 2. P. 142–151.